

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ООО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»
_____/ Ч.А.Гайрабеков/
Приказ № 79 от 31 08 2023 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слабовидящие)
2023 - 2024 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Чеченская литература»
5-10 классы
для слабовидящих обучающихся
2023 - 2024 учебный год**

Составители:
Байтулаева А.С.
Сулейманова С.С.
учителя чеченского языка и литературы

Кхеторан кехат «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан йукъара характеристика

Белхан программа «Нохчийн литература» 5-10-чу классашна х1оттийна коьртачу йукъарчу Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца доглуш, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран бух т1е а тевжаш г1уран беттан 17 –чу дийнахь 2010-чу шарахь №1897 йолуш, АООП ООО ГБОУ «С(к)ОШИСС В,Ш,Дагаевн ц1арахчу» б1аьрса г1ийлачу дешархошна лерина,х1оттийна ФАОП ООО ОВЗ, т1еч1аг1дина министерствон омрица коьртачу йукъара дешаран лахьанан беттан 24-чу дийнахь 2022 ш. №1025 а йолуш, ФРП-ца а йог1уш.

Нохчийн мотт – нохчийн кьоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан лалашбаран а, кхиоран эшар. 5-10 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммункативе, исбаьхьаллин-эстетикин пох1маш кхио а, коьрта г1иллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн кьоман культура марзйан а.

Нохчийн литературан программа лерина йу коррекционни дешаран учрежденина,заь1апчу берашна (б1аьрсаг1ийлачу). Программа нисйина, дешаран сахьташ декъна ду урокийн коьчалшка берийн шерашка хьаьжжина.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, г1иллакхе-этикин а кхиаран т1ег1а къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маь1на а девзаш, литература ламоро шегахь къонахчун амал кхияйой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жам1аш а, предметан чулацам а, программин х1ора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу г1уллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш х1итторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа х1отторехь а. Авторийн а, белхан программаш х1итточара а хьехаран материал къепе йалорехь и ламоро раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ д1асхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процессехь коьрта меттиг, иштта Iаморо абtto бо цуьнгахь кьонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до кьоначу тIабхьене кьоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билгал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн кьоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе terra.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана обрсийн маттахь дIахьучу йукьардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн кьоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехьажийна йу Iилманан агIонхьара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукьара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткьа литературин мотт йукьарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIабхьенера тIабхьене нохчийн, обрсийн, дуьненан культурийн обздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iаморан Iалашонаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо кхочушийн йеза роIера Iалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агIонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.
- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогIу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Iаморан кха тIе ваккхар, къоман культурин тIаьхъалонна йукъавалор.
- къоначу тIаьхъенехь дIайахначуй, карарчуй, йогIур йолчуй заманийн уьйр ларйан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларйарехь жобпалле хилар кхоллар;
- дукха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тIехъажийна роIера хъесапаш кхочушдан:

- тIаьхъенера тIаьхъене историко-культурни, оздангаллин, гIиллакхийн мехаллаш дIакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маьIнех кхетар;
- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синьоздангаллин а, материални а нохчийн къоман культурин исбаьхъаллин шорталлех кхетам кхоллар;
- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;
- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оздангаллин а маьIна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;
- Iер-дахарехь а, дешаран процесехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;
- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хIоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дIалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хъашташ кхоллар;
- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

Хьехаран планехь «ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан меттиг

«ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хIоттийна федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программни буха тIехь, иза лерина йу дешаран 338 сахьтана. (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 68 с.). Программин инвариантивни дакъош Iаморна лерина 296 сахьт ду.

«ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан чулацам

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

Тематикин блокаш

5 класс

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Јахарца мохк кьовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦІен маьхьси».

С. Гацаев «Чкьобьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бІешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

І. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукьара дакьа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкьубьриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукьара).

І. Ахмадов. «Кьонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагІалла».

Х. Сатуев. «Лаъмнийн къоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гІулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».

Дикаев М. «БІаьстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаІад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».

М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».

А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».

С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».

М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгІахь».

Кхечу къаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйинарг Сулаев М.).

6 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз».

«Ницкъ болу Солса».

«Гермачигара наьрташ».

«Наьрт-аьрстхой кхерор».

Нохчийн йаздархойн говзарш

I. Гайсултанов «Нийса кхиэл».

X. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий».

X. Ошаев «Чайра».

I. Мамакаев. «Дагалецамаш».

X. Сайдуллаев. «Ненан баьрхиш».

M. Сулаев. «КІанте».

X. Эдилов. «Ненан безам».

A. Джунаидов «Белхи».

A. Айдамиров. «Вина мохк».

P. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».

X. Саракаев. «Ирсе баьрхиш».

Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор».

Ш. Окуев. «Баьсте».

M. Кибиев. «Метган сий».

M. Дикаев «Сан бахам».

Ш. Рашидов. «Ломара цІе».

Э. Мамакаев. «ХІорд».

Ж. Махмаев. «Іаьржачу баьпкан юьхк».

C. Дакаев «ТІамех ловзар».

M. Бексултанов. «Некьлацар».

M. Ахмадов. «Телефон».

С. Мусаев «Даймахже боьду некъ» .

С. Курумова «Шовданехъ» .

Кхечу къаьмнийн литература

Важа Пшавела. «Хьозалдиг».

7 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Дади-юрт».

«Нохчийн шира илли».

«Сай» (халкъан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

М. Мамакаев «Даймежкан косташ».

Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».

І. Мамакаев. «Берзан бекхам».

Х. Ошаев. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов».

А. Сулейманов. «Шуьнехъ дош».

І. Гайсултанов. «Болат-Гала йожар»(дацдина).

А. Айдамиров. «МухІажарш».

Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».

М. Кибиев. «Дош».

А. Джунаидов А. «ХІоьънаш».
С. Гацаев. «Дарц».
А. Кусаев. «Амалехъ диканиг».
Ш.Рашидов. «Ден весет».
М. Дикаев. «Нохчо ву со».
С. Дакаев. «Куйно хотту».
І. Шайхиев. «ЧагІо».
А. Бисултанов. «Хъайбахахъ язйина байташ».
В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туьйра».
С. Курумова. «Дохк» / (дакъя).
Ш. Окучев. «Сан хьоме Нохчийчоб».
С.-Хъ. Нунуев «Юнус».
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
М. Ахмадов «Кхаа вешех туьйра».

Кхечу къаьмнийн литература

А. С. Пушкин «Іаьнан Іуьйре» (гочийнарг А. Сулейманов).
Альфонс Доде «ТІаьххъарлера урок».

8 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Таймин Биболатан илии».

«Эвтархойн Ахьмадах илли».

Нохчийн йаздархойн говзарш

Бадурев С. «Олдум».

М. Мамакаев. «Лаьмнийн дийцар».

М. Сулаев. «Цавеза доттагI».

А. Сулейманов. «Дог дохден це»; «Дахаран генаш».

Г. Хамидов. «Да – коч, схьа – коч».

Ш. Арсанукаев. «Тимуран тур».

Г. Шайхиев. «Дарцан буса».

М. Ясаев. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» (дакъя).

С. Яшуркаев. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх» (йацйина).

Л. Абдулаев. «Маьлхан каш».

М. Бексултанов. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари».

А. Бисултанов. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина».

С. Гацаев. «Кавказ»; «БIаьстенца къамел».

Я. Хасбулатов. «Дош» «Стаг хилла ваьллахь хьо ара».

М. Ахмадов. «Лаьтта тIехь лаьмнаш а хIиттош».

Сатуев Х. «Нашха».

Кхечу къаьмнийн литература

Ладон Авалиани. «Хьабкхна буц».

9 класс

Халкъан барта кхолларалла

Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли».

«Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли».

Туйранаш, шира дийцарш, аларш.

Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хIетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар).

Нохчийн йаздархойн говзарш

Нохчийн литературин бухбиллархойн (йаздархойн) кхолларалла:

I.Дудаевн, М. Сальмурзаевн, I. Нажаевн,

Ш. Айсхановн. Поэзига, прозига хъажар.

Ш. Айсханов «Мало-хало».

С. Бадиев. «Бешто».

Сийлахь-боккхачу Даймехкан тIамах лаьцна говзарш.

I. Мамакаев «Дерриге а тIамна», «Даймехкан тIом болчохь», очерк «Турпалчу танкистан доьзал».

М. Мамакаев «И йоьлхуш яц», «КIиллочунна».

М. Сулаев «ГIовтга», «Малх тоьлур бу».

Х. Эдилов «Суьрте», «Кавказан аьрзу», «ТIемало – хьуна».

I. Мамакаев. «Кавказа латта», «ЙоIе», «Даге», «Сайн кIанте», поэма «Нохчийн лаьмнашкахь».

А. Айдамиров «КIант веллачу дийнахь» (дийцар).

М. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам», «ДоIа», роман «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош).

I.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш».

С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна», «БIаьсте кхечи», «ХIай, йоI, делхьа, собарде».

Н. Музаев. «Селима дуьйцу».
С. Курумова «Жарманан некъ».
М. Мусаев «Таймин Бийболат»(роман йукъара кийсакаш).
Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш», «Буьйса йу беттасе».
Х. Талхадов. «Шийла дарц цевзинчохъ», «Сан ненан маттахъ ас язйо».
Ш. Окуев «Лайн тЕхъ цЕн зезагаш» (роман йукъара кийсакаш).
М.-С. Гадаев «Даймехкан лобмашка», «ДоттаГашка».
И. Эльсанов «КІайн коч».
М. Ахмадов «Дечиган тайнигаш».
М. Бексултанов «Сан вешин тЕхъийза йоІ».
Б. Гайтукаева «Зама», «Хъан цІийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хъан цІийнах йара».
М. Айдамирова. «Лаьмнийн хІайкал» (кийсак).
А. Ахматукаев «Машаран хІайкалш» (Айдамирова Машаран «Лаьмнийн хІайкал» романах лаьцначу статьян кийсак).

Кхечу къаьмнийн литература

М.Ю. Лермонтов «Валерик» (кийсак).

Экскурсешна магийна музейш

Нохчийн литература хьобхуш, дешархошна хІара литературни музейш йовзийтар магийна:

Айдамиров Абузаран музей-цІа (Меската).

Мамакаев Іаьрбин музей (Лаха-Невре).

Мамакаев Мохьмадан музей-цІа (ТЕхъа-Марта).

Гадаев Мохьмада-Салахъан музей (Ножай-йарт).

Сулейманов Ахьмадан музей (Олхазар-кІотар).

Дешаран-методически комплект

I. Йуккърчу йукъардешаран ишколашна лерина нохчийн литературин Iаматаш:

1. С.Э.Эдилов: 5-7 классашна;
2. М.Ахмадов, З. Алиева: 8 классана;
3. I.Арсанукаев, С.Эдилов: 9 классана.

II. Нохчийн литературин Iаматашна методически хъехамаш.

III. Тайп-тайпана тексташ, тесташ.

IV. Дешаран дошамаш.

V. Белхан тетрадаш.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

Коьртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хъажийна ду дешархой роIера личностни а, метапредметни а, предметни жамIашка кхачарна.

Личностни жамIаш

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхъаьна дIабахьарца. Болх дIабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукъараллин бакъонаша къобалийна тIе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хъежамаш кхолла а, цу йукъахь кху декъахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакъонаш а кхочушийн кийча хилар, бакъонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакъонаш ларар; доьзалан, йукъарчу коьртачу дешаран программаш кхочушийчу дешаран организацин, меттигерчу йукъараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тӀецацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дӀалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакъонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гӀуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гӀуллакхаллехь (волонтералла, нахана гӀо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хIума хеташ хилар: Iилманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а.

физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хIума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хIуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хIуманаш цалелор;

кхерамазаллин бакъонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакъонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар;

шена а, кхечарна а бежк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тIелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

- **къинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахIиттийна декъарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (доьзалехь, гIалин, кIоштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а гIуллакх а, болх а дIаболо, дIахIотто хаар, тайп-тайпана гIуллакхаллин план хIотто а, иза кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана къинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин йукъараллехь дIатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Iаламан а, Иилманийн а хааршна тIе а тевжаш, гонахьарчу Iаламан хьокъехь хьалхахIуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу гIуллакхаш дIадахьа план хIоттор, экологин культурин тIегIа лакхадаккхар, экологин кIорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Iалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Iаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зIе латтош волу гражданинан маIна довзар, экологин хьежамашна лерина гIуллакхаллехь жигара дакъалацар.

- **Iилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Иилманан системехь адам а, Iалам а, йукъаралла а кхиар толлучу хьежамашна тIе а тевжаш, адаман Iаламца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Iамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дIабахьар.

Йукъараллин а, Iаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамIаш:

Доьшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокъехь доьзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин

меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца доьшучаьргахь зIе латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адамашка а хьобжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахьарчу Iаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхьенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дубьхало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

Метапредметни жамIаш

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефециташ къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахьанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах

пайда а оьцуш жамІ дар, аналогича догІуш ойланехъ сецначун жамІ дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехъ некъ лахар (масех вариант вовшах йустар, уггаре гІолехъ йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гІирс санна хатгарех пайдаэцар;

догІуш доллу хатгарш хІиттор, шен лаамехъ лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хІоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дІайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехъ (экспериментехъ) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

дІабаьхьначу талламийн хиллачу зерийн жамІийн ша формулировка йар, хиллачу жамІийн бакъхиларан мах хадоран гІирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тІаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахъ шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахъ а, контекстехъ а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

хьалха хІиттийна дешаран декхарш а, тІейихкина критереш а кхочушйан хьостанашкара информации, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гІирсех пайдаэца,

харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацин тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,

цхьаьна йогІу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехъ информации дІагайта йогІуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информации тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахъ латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, коммуникативе дараш карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Іалашоне а, къамел даран хьелашка хьаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахъ а дІагайта, къамел даран невербале гІирсаш бовза, социале билгалонийн

маџнех кхетар, Јотбакхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Јотбакхамаш кІадбан, бартбан, кхечеран Іалашонех кхеташ хила, шеца кџамел дечуџнца ларам хила, џбздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, кџамел дечу йукџана догІуш долу хаттарш хІиттор, шен лаамехь кџамел даран формат харџа, аудиторин башхалле хџаџжана, кџамелана презентаци йан, цуџнга хџаџжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехь гІуллакх дІадахьар: билгал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукџахь беш а гІолехь долчухкхета а, пайдаџца а, хџалха хІоттийна Іалашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхџаџна дечу гІуллакхан Іалашо тІеџца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукџахь болх дІасхџабекџа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукџара маџна даккха, куџйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муџтІахь хила, цхџаџна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукџахь хІораннан меттиг кџасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукџахь, хІораннан тароне хџаџжана, дІасхџайекџа, тобанан декџашхошца белхан Іалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакџа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла кџасто, белхан йуџхџца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жџьпалле дакџа схџаџца, тобанна хџалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараш карадерзор:

Ша шен кџепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хьелашкахь нислун проблемаш кџасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некџаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харџа, дешаран шардар кхочушдан некџ харџа, ша кхийдайечу вариантшна аргументаџеш йало, Іамочу џъектех хийначу керлачу хаарийн хџесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жџьпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некџаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хџолана богІуш боллу мах хадо, хџал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хьелашка хџаџжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахџанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хџолехь пайде дерг кџасто, керлачу хьелашка хџаџжана, гІуллакхаллин йукџа коррективаш йало, гІалаташ кџасто, Іалашонан а, хџолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоџеш кџасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоџеш билгалйаха, эмоџеш хиларан бахџанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахџанех, Іалашонах кхета, эмоџеш гайтаран некџан

урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гIалат вала / йала шен бакьо хила, изза бакьо кхечун йуйла хаа, ша долу хIума тергонехь латто йиш йоций хаа.

Предметан жамIаш

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамIаша гайта деза:

1) кхин дIа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Iаморан а ладамаллех кхетар; хIокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гIирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хьашташ кхоллар, адаман а, йукьараллин а йукьаметтиг тайар, массо а агIор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукьачу хенан план хIоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Илманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: добшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу добшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманех а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

ЖамI: добшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культурин синьоздангаллин мехаллашна тIаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схъайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзариин тематикаца йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьIнех кхетар (филологин а гIонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Iема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культуурешца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туйранийн, кицанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймакках а, Iаламах а лаьцна чукъуйлу ойланехь нохчийн къоман культурин а, оздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.

- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культурин а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалийн мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;

- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;

- гIехьажадечу хаттарийн буха гIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жопаш лучу форматехь историко-культурийн коментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхаллин хьокъехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамIаш и дIадовзийта а, тайп-тайпана

информацин хьостанащца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туйьранин а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а тIегIанехь царна йуккъехь зIе таса;
- Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаяцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;
- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаяцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.
- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царах терра долу нохчийн къоман гIиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,
- тIехьяжачечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хьехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.
- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацин хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллах кхета, нохчийн халкъан оздангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжетах а, мукьамаш билгалбаха,
Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаяцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлех а, бакхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлех кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин комментарий а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8 класс:

- нохчийн халкъан оздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзариин проблематика а, оздангаллин ша тайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх кхетам хила, нохчичо къоман синкхетам ларбеш хиларх а, кхиаран мур хала хиларх а, нохчийн поэзин маттах а кхетам хила;

- фольклоран а, литературин а текстан оздангаллин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, йаьржина историко-культурин комментарий а, эпизодан анализ йаран форматехь шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 класс:

- проблематика къасто а, нохчин къоман оздангаллин идеалех болу кхетам кхиорхъама тайп-тайпана жанрийн а, муьрийн а говзарийн эстетически шатайпаналлех кхета, исбаьхьаллин дешан материала тӀехь нохчийн къоман синкхетаман коьртачу культурин а, оздангаллин а маьӀнех кхета;

- Россин къаьмнийн культурийн контекстехь нохчийн литературин а, культурин а синьоздангаллин а, культурин-оздангаллин а мехаллех кхеташ хила;

- исбаьхьаллин говзаран кепан а, чулацаман цхьаалла ойла йеш тӀеэцар, шен йешархочун ассоциацийн тӀегӀа дӀахӀоттор, исбаьхьаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йаьржина историко-культурин коментареш а, тайп-тайпанчу форматехь йаран форматехь шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш дуьхьалхӀитто а, ша а шен цӀахь йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаьхьаллин литература йешаран перспективе йолу Ӏалашо къасто а;

- проектни-талламан гӀуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамӀаш дӀадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 классан арахецархочунна хаьа:

1. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта Ӏоттабаккхам а къасто (5-6 классаш);

2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гӀирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а(6-7 классаш);

3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт хӀотто, церан дустаран башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);

4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богӀу коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гӀирсаш лаха, церан исбаьхьаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотӀан а башхаллаш къасто (8-9 классаш);

5. Исбаьхьаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);

6. Говзарийн оздангаллин-философин а, йукьараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);

7. Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан (8-9 классаш);
8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха (хIора классехь шен тIегIане хьаьжжана);
9. Кобртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хIора классехь – оцу классехь Iамийнчу терминех пайдаэца хаар);
10. Исбаьхьаллин говзаре йолу шен йукъаметтиг дIахайта; шена хетачун аргументаци йан (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);
11. ХIиттийнчу хаттаршна шуйра барта йа йозанан жоп дала (хIора классехь - шен тIегIане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дIаьахьа (7-9 классаш);
12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);
13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говзаре йолу шен йукъаметтиг а дIа а гойтуш (5-9 классаш);
14. Дешаран хаамийн хьаьрмехь обшург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хIора классехь – шен тIегIане хьаьжжина).

5 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш
Халкъан барта кхолларалла	13	1
Литературин туйра	10	
Исбаьхьаллин литература	32	3
Литературни теори	4	
Классал араьхьара дешар	3	
Карладаккхар	2	
Дерриг	64	4

6 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш
Халкъан барта кхолларалла	13	1
Исбаьхьаллин литература	39	5
Литературни теори	3	
Классал арахьара дешар	4	
Карладаккхар	3	
Дерриг	62	6

7 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин белхаш
Халкъан барта поэзи	13	1
Исбаьхьаллин литература	40	3
Литературин теори	4	
Классал арахьара дешар	5	
1 амийнарг арладаккхар	2	
Дерриг	64	4

8 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Талламан кхоллараллин

		белхаш
Мотг бацахь, къам а дац	1	
Исбаьхьаллин литература	51	4
Литературин теори	3	
Классал араьхьара дешар	6	
Дешархоша шаьш хаьржина произведенеш йийцаре йар.	1	
Карладаккхар	2	
Дерриг	64	4

9 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам	Кхоллараллин белхаш, тестировани
Нохчийн халкъан барта кхолларалла	17	1
Йоза а, исбаьхьаллин литература а кхоллайалар	3	
Къоман исбаьхьаллин литература йолийнарш	6	2
Исбаьхьаллин литература	36	2
1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	
Дерриг	63	5

5-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

№	Урокан тема	Сахьт	1аморан коьрта кхетам
1	Книга-хъан доттаг1! Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	Стенах олу халкъан барта кхолларалла. Муьлха жанраш йог1у цу йукъа дийцар. Литературо а, фольклоро а дахар исбаьхьаллица гайтар.
2	Туьйранаш. Тамашийна олхазар.	1	Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар. Адаман 1аламца йолу уьйр халкъо боккхачу безамца йийцар. Турпалхой кьинхетаме а, догдика а, хьанал а хиларан маь1на довзийтар.
3	Туьйра. «Кхо ваша».	1	Туьйранахь ден весет кхочушдарна т1ехь вежарийн дика а, ледара а амалш гайтаран башхалла. Сонталла а, куралла а йемалйар, майралла а, хьуьнаре хилар кьобалдар.
4	«Кхо ваша». Жимачу вешин хьуьнарш.	1	Жимачу вешин хьуьнарш а, цо 1аламан ницкъашна т1ехь толам баккхар а гайтар. Жимачу вешин кхетам а, хьекьал а, майралла а хилар гайтар.
5	Туьйра. «Барзо 1ахарца мохк кьовсар»	1	Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан г1иллакх – амалш: кьиза, сутара, сонта, борз, х1илла долу цхьогал, г1ийла миска 1ахар а, тешаме, майра ж1аьла а, дахар адаман дахарх тардина гайтар а.
6	Туьйра. «Кхо ваша а, саьрмак а.»	1	Адаман 1ер – дахарх лаьцна туьйра. Туьйранахь

			ден весет кхочушдан дезаш хилар ч1аг1дар, и т1е ца лоцуш верг йемалвар.
7	Туйра.«Добшуш хилла к1ант».	1	Туйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан г1иллакх – амалш а. К1антана гина хало а, цуьнан маь1на а. Нуьцкьалчу паччахьан кьизалла гайтаран башхалла. Туйранан турпалхо хьекьалца, доьналлица шена хьалха х1уьттучу халонех чекхвалар гайтар. Догдикалла кьобалдар, харцо, кьизалла йемалйар.
8	«Добшуш хилла к1ант» туйранах лаьцна.	1	«Добшуш хилла к1ант» туйранах лаьцна кхетам балар.
9	Кицанаш.	1	Кицанаш ирачу кхетамца х1иттийна, доца аларш хилар. Кицанашкахь халкъан хьекьал а, бакьдерг а гайтар. Кицанаш тайп-тайпана хилар: Даймахкахь а, кьинхьегамех а, адамийн амалх, доттаг1аллех а лаьцна.
10	Х1етал-металш.	1	Х1еталш – металша х1оттош долу говза сурт. Халкъ к1орггера тидам болуш хилар гайтар. Х1етал–метал х1уманийн билгалонаш йустарца а, тера хиларца а кхоллар (цхьаьна йог1у х1уманаш, хиламаш.
11	Саидов Билалан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. «Майра к1ант Сулима» - литературни, стихотворни кепехь йаздина туйра хилар гайтар.

12	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима».	1	Къиза Содий, майра к1ант Сулимий. Церан васташ а, амалш а. Туьйранахь 1аламан а, дийнатийн а суьрташ гайтаран башхалла. Хъаналчу къинхъегаман маь1на гайтар а, хьоладайн писалла а, йамартло а йийцар.
13	«Майра к1ант Сулима» туьйранахь Сулимин хьуьнарш гайтар.	1	Адамийн деган дикаллийн, озьдагаллийн, къинхетаме хиларрий хастор. Туьйранан мотт. Халкъан барта кхоллараллин 1аткъам. Поэтичность а, васташ къеггина хилар а.
14	Майра к1ант Сулима» Содин васт.	1	Къиза Содий, майра к1ант Сулимий. Церан васташ а, амалш а. Туьйранахь 1аламан а, дийнатийн а суьрташ гайтаран башхалла. Хъаналчу къинхъегаман маь1на гайтар а, хьоладайн писалла а, йамартло а йийцар. Адамийн деган дикаллийн, озьдагаллийн, къинхетаме хиларрий хастор. Туьйранан мотт. Халкъан барта кхоллараллин 1аткъам. Поэтичность а, васташ къеггина хилар а.
15	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.
16	Классал арахъара дешар. «Хъекъал долу йо1 а, кхелахо а.»	1	Туьйранаш-нохчийн барта кхоллараллехь коьртачу, утгаре мехалчу произведенийн цхьа тайпа. Даймохк безар, иза 1алашбар, вовшашца барт хилар, кхечу къаьмнашца доттаг1аллин уьйраш лелор, халкъан, мехкан г1уллакхана т1ера хилар

			ч1аг1дар. Къонахалла,обздангалла, къинхетамалла, адамийн сий лардар туьйранашкахь кхайкхор.
17	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а, церан амалш а йийцаре йар.
18	«Ц1ен маьхьси». Цхьогало барзана бина бекхам.	1	Берзан а, цхьогалан а вовшашца йолу хьаг1–гамо гайтар. Берзан йамарт ойланаш мекарчу цхьогало кхочуш ца хилийтарх лаьцна дийцар. Хьекьал, йамартлонал, тешнабежкал, сонталел тола дезаш хиларан ойла ч1аг1йар.
19	Гацаев С. «Чкъоьрдиг».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Туьйранан чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
20	«Чкъоьрдиг» Чкъоьрдиган толамаш.	1	Чкъоьрдига ша – шена т1ехь баьккхина толам гайтар. Цу шиннан къовсам гайтаран башхалла. Х1илла сонталлал а толар. Йаздархочун туьйра халкъан барта кхоллараллин туьйранца цхьаьнадог1уш хилар.
21	Исмаилов А. «Бирдолаг».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. «Бирдолаг» - философски жанрехь долу туьйра довзийтар. Льман пачхьалкх, оцу пачхьалкхехь долу г1иллакхаш, акхарошна а, олхазаршна а, йакьахь йолу къизалла гайтар.
22	«Бирдолаг»Туьйранан маь1на.	1	уьйранахь г1ийланиг, ка-м1ара а, ира церг а йоцург

			ницкъ болчо х1аллакйеш хилар, цаьргахь г1ело латтор. Лъман олалла дожоран маь1на гайтар.
23	Изложенина кечам бар.	1	Дозуш долу къамел кхиор. изложенина кечам бар.
24	Изложени.«Ненан б1аьрхиш».	1	Адаман куц-кеп, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуьззина изложенеш йазйан 1амор.
25	Бадиев С. «Зайнди»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцарехь вайнехан хьалхалера 1ер – дахар гайтар.
26	«Зайнди»дийцарехь Зайндин васт.	1	Зайндин г1ийла, меца бералла. Арухин а, Зайндин а вовшашца йолчу йакъаметтигах лаьцна дийцар.
27	М. Мамакаев «Баппа»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцарехь хьалхалерчу заманехь адамийн 1ер – дахарх лаьцна дийцар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
28	«Баппа» дийцаран маь1на.	1	Дийцарна иштта ц1е тилларан маь1на а, меттан исбаьхьаллин башхаллаш а гайтар.
29	Мамакаев 1. «Садаьржаш».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенехь аьхкена 1уьйренан поэта х1оттийна исбаьхьа сурт. Аьхкена 1уьйренан аьхналла а, хазалла а гайтар. Поэтан айаме дог–ойла а, 1аламе болу безам а гайтар.
30	Классал арахьара дешар. Бадиев С. «Кемсаш».	1	«Кемсаш» дийцаран чулацам бовзийта.

31	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.
32	Сулаев М. «Ламанан хи».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Ламанан охьадог1у хи автора исбаьхьаллица гайтар. Поэта шен ирс Даймахках д1аййна ларар а, Даймохк х1ордах тарбеш гайтар а.
33	Гайсултанов 1. «Кегий йийсарш»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Повестехь нохчий,обрсийн паччахьан эскар кьийсамехь дуюхь-дуюхьал латтаро церан дегнашкахь вовшашка цабезам кхуллуш хилар гайтар.
34	«Кегий йийсарш».Повестан коьрта турпалхойн васташ.	1	Николай Раевскийс т1е а лаьцна,кхийнчу нохчочун Александр Чеческийн кхоллам гойтар. Нохчийчуьра т1еман алонгара д1авигина к1ант Н.Раевскийн доьзалехь кхиар.Московски университет чекх а йаьккхина, лакхара образовани а,культура а йолуш волчу Александр Чеченскийс шен хенан т1еман говзалла караерзор.
35	Сочиненина кечам бар.	1	Сочиненина кечам бар.
36	Сочинени «Даймохк»	1	Дозуш долу кьамел кхиор.Шайна хетарг йаздар.
37	Сулейманов А. «Борз йу уг1уш»	1	Стихотворенехь гайтинчу 1аламан суьртан маь1на. Онда наж а, марг1алан синтарш а гайтаран башхалла. Дахар лардан а, тодан дезаш хилар а

			ч1аг1дар.
38	Муталибов Зайндин дахар а,кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Вайн махкахь деха къаьмнаш бертахь,вовшийн лоруш дехаш хилар гайтар.
39	Муталибов З. «Доттаг1алла».	1	«Доттаг1алла»дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
40	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Лайтте, кьинхьегаме безам кхиор. Йалта кхиоран халонех лаьцна дийцар а, кьинхьегаман мах хадор а.Дешархой кьинхьегам безаш кхиорехь дийцаран маь1на.
41	Саракаев Хь. «Баьпкан чкьуйриг».	1	«Баьпкан чкьуйриг» стихотворенин коьрта чулацам а, маь1на а довзийтар.
42	Ахматова Р. «Лийрбоцуруш».	1	Поэтессин дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Халкъ маьрша, парг1ат, ирсе дахийтархьама, шайн синош, ца кхоош эгначийн сий дан дезаш хилар гайтар. Оцу к1енташа шайш йуьхьар лаьцначу некъа т1ехь, царах масал оьцуш, уьш цкъа а биц ца беш, вай даха дезаш хилар ч1аг1дар.
43	Ахмадов 1. «Кьонахалла».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаам. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
44	«Кьонахалла» дийцаран коьрта турпалхой а, церан васташ а.	1	Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Аьстамар а, Тимар а, церан вовшашца йолу йакьаметтиг

			гайтар. Тимара йинчу ойланех лаьцна дийцар, к1анта шегара йаьлла ледарло д1айоккхуш гайтинчу хьуьнарх лаьцна дийцар.
45	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Баьпкан сий а, пусар а даран ойла кхиор.
46	Кагерманов Д. «Доттаг1алла».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Муьлш бу дийцаран коьрта турпалхой хаар.
47	«Доттаг1алла» дийцаран чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран турпалхой ц1ена а, сирла а ойланаш йолуш а, диканиг дан а, воккханиг лара а, цуьнан г1уллакхе хьажа а кийча болуш хилар гайтар. Кхеран накьостера йаьлла ледарло а, доттаг1аша иза шайх д1ахерваран маь1на а. Воккхачуьнан сий – ларам бан безаш хилар т1еч1аг1дар.
48	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоь».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Хьомечу махке болу шен бакь безам муьлхачу дешнашца гатина поэта хаар.
49	Дешархоша шаьш ешна произведенеш йийцаре йар.	1	Шаьш йешна произведенеш йийцаре йар. Произведенеш йазйинчу йаздархойх лаьцна дийцар.исбаьхьаллин турпалхойн суьрташ дахкар.
50	Сочинени «Б1аьсте».	1	Дозуш долу кьамел кхиор.Сочинени йазйан кечам бар.
51	Сочинени «Б1аьсте».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза

			кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доъзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
52	1амийнарг карладаккхар.	1	1амийнарг карладаккха,т1еч1аг1дар.
53	Жам1 даран урок.	1	Хаарш таллар.
54	Классал арахъара дешар Берсанов Х.-А. «Берзалой».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.« Берзалой »дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой бовзийтар.
55	Сатуев.Хь. «Лаьмнийн къоналла»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Автора х1оттош долу б1аьстенан лаьмнийн сурт. 1аламан хазалло адамийн дог – ойна айар, дагчохъ хаза сатийсамаш кхоллар а. Поэта 1аламе, лаьмнашка болу к1орггера шен безам гайтар.
56	Махмаев Ж. «Буйсанна г1улчаш»	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Произведени т1ехъ берийн дахарх а, экскурсе даханчохъ цара лелийначух а лаьцна дийцар.
57	«Буйсанна г1улчаш»дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран коьрта турпалхой а, авторна церан амалш а, вовшашца йолу йакъаметтиг а дика йевзаш хилар гайтар.
58	Рашидов Ш. «Т1амна дуйхъал довла».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенехъ т1еман тема. Т1амна дуйхъала

			поэта ойу дера аз. Машар ларбарехья, т1амна дуьхьял кыйсам латторехья поэта бен кхайкхамаш бийцаре бар.
59	Бексултанов М. «Цакхетта хестор»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой бовзийтар.
60	«Цакхетта хестор» дийцаран чулацам а, маь1на а.	1	Дийцаран чулацам схьабийцар. 1аламан исбаьхьяллин аматаш гойту суьрташ дахкар.
61	Изложенина кечам бар.	1	Изложенина кечам бар.
62	Изложени. «Г1иллакх».	1	Адаман куц-кеп, бедар, цуьнан лелар гойтуш йолу дийцаран текстийн йуьззина изложенеш йазйан 1амор.
63	Хатуев 1. «Аьрзунан илли»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дуьнент1ехь даха кхоьллинчу адаман мах беа хилар а, и дахар лардан дезаш хиларан ойла кхиор. Вайх х1ора а массаьрца дог – мерза, ийна хиларе сатуьйсусш поэта бен кхайкхамаш. Дайн ц1ена г1иллакх, йахь, кхерчара ц1е санна, даима 1алашдан дезаш хилар ч1аг1дар. Стихотворенин говза мотт а, мукьаме хилар а.
64	Амаев В. «Малх чубаре хьобжура иза»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Дийцар т1ехь Сталинан кьизаллин политика бахьяна долуш нохчийн халкьо махках доккхуш лайна бала а,

			т1екхуьучу т1абхьенан х1аллакдина бералла гайтар.
65	«Малх чубаре хьобжура иза» дийцарехь Селаман васт.	1	Дийцаран чулацам схьабийцар. К1ентан а, ненан а васташ гайтар.
66	Дешархоша шаш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	Шаш йешна произведенеш йийцаре йар. Произведенеш йазинчу йаздархойх лаьцна дийцар.исбаьхьаллин турпалхойн суьрташ дажкар.
67	1амийнарг т1еч1аг1дар.(Тест)	1	Хаарш талла.
68	Жам1даран урок.	1	Дешаран шарахь 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

6-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

Раг 1	Урокан тема	Сахьт	коьрта кхетамашший, хааршший
1.	Халкъан барта кхолларалла.	1	Литературо а, фольклоро а дахар исбаьхьаллица гайтар. Туьйранашый, иллешший, кичанашый, х1етал – металшший, наьртех долу дийцаршший халкъан барта кхоллараллин исбаьхьа хазна хилар. Халкъан барта кхоллариллин жанраш. Фольклор ширачу заманахь халкъан дешан говзанчаша кхоллар. Барта произведенешкахь халкъан ойланашший, амалшший, сатийсамашший гайтар.

2.	«Эвтархойн Ахьмадан илли». Эвтархойн Ахьмадан а, оьрсийн к1ентан вовшахкхетар.	1	Иллехь доттаг1аллин тема гайтар. Эвтархойн Ахьмад – халкъана дукхавезаш волу турпалхо хилар билгалдаккхар. Цуьнан къонахалла, оздангалла йийцаре йар. Эвтархойн Ахьмадан а, г1алг1азкхин а йукьаметтигаш гайтар.Илли т1ехь къабмнашна йуккъехь доттаг1аллин уьйраш ч1аг1йаре кхайкхар.
3.	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна.	1	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна кхетам балар.
4.	«Таймин Биболатан илли».	1	Илли т1ехь тешаме доттаг1алла, доьналла, майралла, вовшашца лераме хилар гайтар. Таймин Бийболат а, Мадин Жаьммарза а. Иллин кхетош – кхиоран маь1на. Меттан башхаллаш.
5.	Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех а.	1	Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех а лаьцна кхетам балар.
6.	Наьрт-эрстхойн паччахь Наураз.	1	Науразий, цуьнан накьостий Г1аьлий, Г1ерий. Наьрт – эрстхойшца нохчийн хилла къийсам а, царна т1ехь толам баккхар а. Халкъан дийцаран патриотически маь1на довзийтар.
7.	Ницкъ болу Солса.	1	Барта кхоллараллехь цхьа б1аьрг болчу наьртех лаьцна дийцарш. Солсин майралла, кхетам а. Цо гайтина хьуьнар. Цхьа б1аьрг болчу наьртан къизалла а, сонталла а.Эпитеташ йалоран башхаллаш. Васташкахула амалш гайтар.
8.	Гермчигара наьрташ.	1	Наьрташ баьхна меттигаш. Ширачу заманахь наха наьрташца латтийна къийсам. Йоккха стаг кхетам болуш хилар. Наха наьрташна т1ехь толам баккхар.

9.	Наьрт-эрстхой кхерор.	1	Халкъан дийцар тӀехь гайтина зама. Наьрт – эрстхоша йуьртахошна тӀехь латтийна лазап. Мискачу стага наьрт – эрстхошна тӀехь баьккхина толам.
10.	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьрстхойх лаьцна долу дийцарш, туйранаш.	1	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьрстхойх лаьцна долу дийцарш, туйранаш дийцаре дар.
11.	Ӏамийнарг тӀечӀагӀдар.	1	Дешархойн хаарш таллар.
12.	Гайсултанов Ӏумаран кхолларалла.	1	ЙӀаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар.
13	Гайсултанов 1. «Нийса кхиэл».	1	ЙӀалхочо, къеданах кеч а велла, харцо эшош, миска стаг толош кхел йар. Дийцар тӀехь нийсо харцонал тола йезаш хилар чӀагӀдар. Дийцаран маӀна. Халкъан барта кхоллараллица дийцаран йолу уьйр гайтар.
14.	БаснӀа жанрах лаьцна.	1	БаснӀа жанрах лаьцна кхетам балар.
15	Гайсултанов 1.«Барзо амалш ца хуйцу».	1	Баснин чулацам а, коьрта турпалхой а. Адамашкахь нислуш долу сакхташ гучудахар. Баснин маӀна а, меттан башхаллаш а.
16	«Барзо амалш ца хуйцу» баснех лаьцна.	1	«Барзо амалш ца хуйцу» баснех лаьцна кхетам балар.
17	Классал араьхара дешар «МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан	1	«МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан илли». Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех алаьцна кхетам балар.

	или ».		
18	Сатуев Хъусейнан кхолларалла. Баснйа «Ломмий, цхьогаллий».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Баснин кхетош – кхиоран маьлна довзийтар. Персонажийн амалш гайтаран башхалла. Диологан башхаллаш йовзийтар.
19	Басни таллий вай.	1	Баснех лаьцна кхетам балар.
20	Гадаев М-С. Стихотворени. «Дарта».	1	Йаздархочух лаьцна боцца хаамаш. Поэта ламанан олхазаран кхоьблина говза сурт. Цхьана хенахь турпалчу тлемашца хло этлош лелла, доьналла долу олхазар глорасиз хилла, клелдисар поэтан лазамечу дагах хьакхалуш хилар гайтар.
21	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочух лаьцна хаамаш.
22	Ошаев Х.«Чайра».Дийцар.	1	Дийцаран чулацам а, маьлна а. Бехк боцуш махках ваьккхинчу Мохьмада шен бералла длаихначу меттигашка кхача сатийсарх а, шен лаам цо кхочушбарх а лаьцна дийцар. Дай баьхначу лаьтте, винчу махке болу цуьнан клоргера безам гайтар.
23	«Чайра» дийцарх лаьцна.	1	«Чайра» дийцарх лаьцна кхетам балар.
24	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна.	1	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна кхетам балар.
25	Мамакаев Иаьрбин колларалла.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар.

26	Поэмех лаьцна.	1	Поэмех лаьцна кхатам балар.
27	Мамакаев I. Поэма «Дагалецамаш».	1	Поэтан шен хилла бералла хIинцалерчу кегийрхойн бераллица дустар. Йуьртан дахарехь диканехьа хилла хийцамаш гайтар. Авторан Терке, шен мехкан Iаламе болу безам. Пейзажах болу кхетам шорбар.
28	Классал араьара дешар .Бексултанов М. «Генара а,гергара а денош».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Дийцаран чулацам а, маьIна а довзийтар.
29	Сайдуллаев Хьасанан кхолларалла, поэма «Ненан бIаьрхиш».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэми тIехь ширачу заманахь вайнехан хилла дахар, гIиллакхаш гайтар. Коьртачу турпалхочун кьонахалла, оздангалла. Махкана тIе бохам беача кьонахалла, майралла гайтар сийлахь хилар чIагIдар.
30	«Ненан БIаьрхиш». Дегий, нене деана во.	1	Илланчин васт, цуьнан маьIна довзийтар. Поэмин халкъан барта кхоллараллица йолчу уьйрах, меттан исбаьхьаллех а лаьцна кхетам балар.
31	Пейзажах лаьцна.	1	Пейзажах лаьцна кхетам балар.
32	Сочинени «Нана».	1	Сочинени йазйан кечамбар.
33	Сочинени «Нана».		Дозуш долу кьамел кхиор. Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш хIиттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.

34	Сулаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а стих «К1анте»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Дайн обзда г1иллакхаш лардеш, собаре, тешаме волуш, йохьах, обздангаллех ца вухуш халонех чекхвала кийча х1ора а к1ант хила везаш хилар ч1аг1дар.
35	Эдилов Х. «Ненан безам»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Хьозанан а, цуьнан жимачу доьзалан а поэта йоккхачу исбаьхьаллица х1оттийна говза сурт. 1аламан дахарна т1е кьизаллин кубьгаш кхийдор кьобал ца дар. Поэтан 1аламе болу безам а, кьиза х1аллакбинчу хьозанан доьзалх цуьнан дог лозуш хилар а.
36	Ахмадов Гумаран дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
37	Ахмадов I. «Воккха дада».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
38	Классал араьара дешар. Саракаев Хь. « Ширачу г1опехь».	1	Повестан коьрта ма1на а, чулацам а бовзийтар.
39	Айдамиров А. «Вина мохк».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догц1ена безам. Даймехкан беркатечу ницкъах тешаш хилар, шен ирс Даймахкаца доьзна хилар ч1аг1дар.

40	«Вина мохк»стихотворених лаьцна.	1	«Вина мохк» стихотворених лаьцна кхетам балар.
41	Эпитетах лаьцна кхетам.	1	Эпитетах лаьцна кхетам кхетам балар.
42	Сочинени «Сан Даймохк»	1	Сочинени Йазйан кечам бар.
43	Сочинени «Сан Даймохк»	1	Дозуш долу къамел кхиор. Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
44	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боьца хаамаш. Авторан шен махке, цуьнан исбаьхьчу 1аламе болу бакъ безам. Поэтессин айаме дог – ойла а, аьхна синхаамаш а стихотворенехь гайтаран башхалла.
45	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна.	1	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна кхетам балар.
46	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
47	Саракаев Хьамзат «Ирсе б1аьрхиш».	1	Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Дийцар т1ехь жима бер долуш дуьйна вайна хилла к1ант карийначу ненан йоккхайер гайтар. Ненан шен доьзалхоче болу безам мерза, боккха а, аьхна а хилар ч1аг1дар.

48	Классал арахъара дешар Саидов С-С. «Мажделла кехатан цуьрг».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.
49	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш бовзийтар. Стихотворенехъ мохкбегоран говза сурт х1оттор. Махке деанчу вонна дуьхьалвала кийча волчу лирически турпалхочун ойланаш йовзийтар.
50	Окуев Ш. «Б1аьсте»	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Поэта говзачу маттаца б1аьстенан 1аламан сурт а, цуьнан хазалла а, исбаьхьалла а гайтар. Йаздархочун 1аламе болу бовха безам, авторан ойланийн айам бовзийтар.
51	Кибиев Мусбек «Меттан сий».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Ненан мотт беа а, сийлахъ а ларар, и къоман куьзга а дина д1ах1отто безаш хилар ч1аг1дар. Нохчийн мотт ц1армат буьйцуш, сийсазбеш берш йемалбар. Меттан сий лардан дезаш а, мотт ларам барца кхала безаш а хилар гайтар.
52	Дикаев М. «Къинхетаме Нохчийчобъ»	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. Б1ешерашкахъ парг1атонехъа, маршонехъа къийсам латтийначу доьналлин Нохчийчобънах дозалла дар. Поэтан шен Даймахке, халкъе болу хьанал безам.
53	Рашидов Шах1ид «Ломара ц1е» стихотворени.	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар.

54	Мамакаев Э. «Х1орд».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера йеша 1амор.
55	Классал араьхара дешар. Рашидов Ш. «Пондаран аз».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш.
56	Махмаев Ж. «1аьржачу баьпкан йаьхк».	1	стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера, интонацица еша 1амор.
57-	Нунуев Саид-Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх лаьцна хаамаш.
58	Нунуев С-Хь. «Хьайбаха».	1	Сталинан омра кхочушдеш вайнах махках бохучу хенахь ламанан к1отаршкахь НКВД-н хьадалчаша лелийна инзаре г1уллакхаш довзийтар.Нуьцкъала Хьайбаха схьабалийна нохчий къизаллица х1аллакбарх лаьцна дийцар.
59	Яхьяев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх лаьцна хаамаш.
60	Яхьяев Л.«Даркеш».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар. Дийцаран коьрта чулацам схьабийца 1амор.
61	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш.
62	Бексултанов М. «Некълацар».	1	Дийцар т1ехь кегийрхошна дайн ламасташ, озда г1иллакхаш дицдаларан хьелаш гайтар. Дайшкара схьадог1у озда г1иллакхаш ширдала, дицдала тарлуш цахилар ч1аг1дар.
63	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна.	1	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна кхетам балар.
64	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йадархочун дахарх лаьцна хаамаш.

65	Ахмадов М. «Телефон».	1	Дийцаран коьрта чулацам бовзийтар.
66	Яралиев ЙА. «Кад».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар. Шера, интонацица йеша 1амор.
67	«Кад» стихотворених лаьцна.	1	«Кад» стихотворених лаьцна кхетам балар.
68	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.	1	Хаарш таллар.

7-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

Раг1	Урокан ц1е	Сахьт	Коьрта кхетамашший, хааршший.
1	Халкъан барта поэзи.	1	Хаа деза, стенах олу халкъан барта поэзи, халкъан барта кхолларалла, муьлха жанраш йог1у цу йукъа. Хьан кхоьллина барта поэзи билгалдаккхар.1амийнарг карладаккхар.
2	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	Иллин чулацам а, маь1на а довзийтар. Элийн йамартло , харцо, церан кьизалла йийцаре йар. Элаша йуьртан бахархошна ницкъаш баран а, турпалхо халкъехьа г1одоккхуш хиларан а маь1на гайтар.
3	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	Бабин Йэсин, Ворх1 вешин йишин, цуьнан кегийчу вежарийн оьзда васташ билгалйахар. Нийсо- бакьо а,

			адамалла а харцонал, тешнабехкал, кызаллал толар гайтар.
4	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин иллек» лаьцна.	1	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин иллек» лаьцна дешархошна кхетам балар. Дахарехь хилла г1уллакхаш а, цхьана хенахь баьхна турпалхой буйцу турпалаллин жанран илли хилар гайтар.
5	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	«Ваша воцчу Сайлахин илли» Турпалаллин иллин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар. Г1иллакх-обздангаллек лаьцна дешархошна кхетам балар.
6	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	«Ваша воцчу Сайлахин илли» иллин чулацам дешархошка схьабийцийтар. Илли т1ехь дика а, вон а амалш къастор.
7	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	Халкъан илли т1ехь вуйцучу йахь йолчу к1ентан Бах1даран Муьстарган васт, цуьнан майралла а, доьналла а, турпалалла а гайтар.
8	Дади- йурт йаккхаран иллилаьцна.	1	Нохчийн обздачу йоб1ан Альбикин йахь а, хьекьал а гайтаран башхалла. Муьстарган ненан васт. Ша вега мохк бега а, сийлахь а ларар, иза мостаг1ех ларбан безаш хилар гайтар.
9	Нохчийн шира илли.	1	Турпалхочунна дуьне а, дахар а дукхадезар. Цо лобху парг1ато йийцар. Гайп-тайпанчу хьелашкахь адаман амал хийцалуш хилар гайтар.

10	Нохчийн шира иллех лаьцна.	1	«Нохчийн шира иллех» лаьцна дешархошна кхетам балар. Турпалхочо ваший, доттаг1ий веза ларар. Цунна 1алам а, парг1ато а йезар гайтар.
11	«Сай» халкъан илли .	1	Иллин чулацам. Халкъо кхоьллина 1аламан исбаьхьаллин сурт. Сен васт. Сен дахар адаман дахарца дустар а, адамашна 1аламан а, дахар дезаран к1орггера маь1на гайтар а.
12	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллех лаьцна.	1	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллех лаьцна дешархошна кхетам балар. 1аламан хазаллин, аьхналлин исбаьхьаллица васт х1оттор.
13	Иллин турпалхочун амал гойтуш барта сочинени.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
14	Лириках а, поэтически къамелах а, стих кхолларах а лаьцна кхетам балар.	1	Лириках а, поэтически къамелах а, стихкхоллалах а лаьцна кхетам балар. 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
15	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Стихотворенехь Даймахках лаьцна йолу ойланаш а, лехамаш а. Дика г1иллакхаш лардар, да-нана дезар, барт хилар лахар йаздархочо коьртачех ларар гайтар.
16	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна.	1	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна кхетам балар
17	Гадаев Мохьмад-Салахьан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш.

18	Гадаев М-С. «Ирча суърташ».	1	«Ирча суърташ» дийцаран чулацам бовзийтар. Х1ун зама йа дийцар т1ехъ йуьйцург дешархошна кхетам балар.
19	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Стихотворенин чулацам а, маь1на а. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догц1ена безам. Даймехкан беркатечу ницкъах тешаш хилар, шен ирс Даймахкаца доьзна хилар ч1аг1дар.
20	Саидов Б.«Деган аз».	1	«Деган аз» стихотворенин коьрта чулацам бовзийтар.
21	Курумова С «Дохк».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боцца хаамаш. Автора 1аламан исбаьхьа а, говза а сурт х1оттор. Парг1ато лотьхучу, дерачу Органан а, къоьжачу ломан а, 1инца йахйеллачу буьрсачу хьуьнан, шерачу аренийн васташ гайтар.
22	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Стихотворенехъ ненан – берзан шен к1езане болу сатийсам а, безам а гайтаран башхалла. К1еза шех даккхар нана-барзо цалар а, адамашна цо бина бекхам а.
23	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
24	Ошаев Х. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов» очерк.	1	«Иччархо Абухьяьжа Идрисов» Очеркехъ турпалхочун Идрисов Абухьяьжин дагалецамаш а, цуьнан б1аьхаллин г1уллакхаш, хьуьнарш довзийтар а. Иза йахь йолуш а,

			обзда а хилар гайтар.
25	Сулейманов Ахьмад «Шуьнехь дош».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш. «Шуьнехь дош» стоихотворенин коьрта чулацам а, маьлна а довзийтар.
26	Дийцарх а, повестах а лаьцна.	1	Дийцарх а, повестах а лаьцна кхетам балар.
27	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-г1ала йожар»	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Повестехь ширачу заманахь вайнеха хиллачу дахарх лаьцна дийцар.
28	«Болат-г1ала йожар».	1	«Болат-г1ала йожар» повестехь маьршачу наха талорхошна дуюьхала латтийна кьийсам. Повестан коьрта турпалхой а, васташ а.
29	«Болат-г1ала йожар».	1	Повестехь ширачу заманахь маьршачу наха талорхошна дуюьхала латтийна кьийсам. Мехкан парг1ато кьуйсучохь адамашна йаккьехь барт а, доттаг1алла а хиларо кхиамашка кхачор.
30	«Болат-г1ала йожар» повестан хьокьехь.	1	Повестехь ширачу заманахь вайнеха хиллачу дахарх лаьцна дийцар. Мехкан парг1ато кьуйсучохь адамашна йуккьехь барт а, доттаг1алла а хиларо кхиамашка кхачорах лаьцна кхетам балар.

31	Изложенина кечам бар.		Изложени йазйан кечам бар.
32	Изложени «Воккха стаг ларар».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Дешархоша шаьш кечамбина изложени тептарш тIе дIаьазйар.
33	Классал арахьара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. Дийцаран коьрта чулацам а, маьIна а довзийтар.
36	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна.	1	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна кхетам балар.
37	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» ДоIа.	1	ТIамо шеца йеана акхачу хелхаран къизалла гайтар. Маьршачу хьаьтта йуха а къематде, Iаьржачу Iожаллин бала кхачор. Нохчийчоьнан турпала нана горахIотто кху дуненахь цхьанна а ницкъ кхочург цахилар чIагIдар. Поэтан хьомечу махках, халкъах дог лозуш хилар гайтар.
38	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш». Къемат-буьйса.	1	Декабран Къемат-буьйса. ТIамо шецай йеана акхачу хелхаран къизалла гайтар. Маьршачу хьаьтта йуха а къематде, Iаьржачу Iожаллин бала кхачор. Нохчийчоьнан турпала нана горахIотто кху дуненахь цхьанна а ницкъ кхочург цахилар чIагIдар. Поэтан хьомечу махках, халкъах дог лозуш хиларх лаьцна дешархошна кхетам балар.
39	Кибиев М «Дош».	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех а лаьцна хаамаш. «Дош» стхотворенин коьрта маьIна а, чулацам а

			дешархошна бовзийтар.
40	Кибиев М. «Зов».		«Зов» баснин коърта чулацам дешархошна бовзийтар.
41	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Керла 1едал т1едеанчул т1аьхьа ламанан йарташкахь кхолладелла социальни дахар гайтар.
42	Окуев Шима «Мацалла» мацалло арабаьхнарш.	1	Керла 1едал т1едеанчул т1аьхьа ламанан йарташкахь кхолладелла социальни дахар гайтар. Адаман иманех добхна, г1иллакхех хердаларан хьелаш бакьдолчунна т1ехь гайтаран башхалаш. Советан 1едалан политика бахьана долуш, адам хьере дина, дохийна хьийзор.
43	Изложенина кечам бар.	1	Изложени йазйан кечам бар.
44	Изложени «Ламанан хи».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
45	Гацаев С. «Дарц».	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэто 1аьнан 1аламан, чехкачу дарцан ма-дарра х1уттуш долу сурт гайтар. 1аламан аьрха хазалла гайтар
46	Классал арахьара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	Дийцаран коърта чулацам бовзийтар.
47	Кусаев 1адизан дахар а,кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
48	Кусаев 1 «Амалехь диканиг».	1	«Амалехь диканиг» стхотворенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна кхетам балар.
49	Сочинени йазйан кечам бар.	1	Сочинени йазйан кечам бар.

50	Сочинени «1аьнан суьйре».		Дозуш долу къамел кхиор.
51	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	Йаздархочун дахарх лаьцна хаамаш балар. Поэмин т1ехъ стеган халкъаца, шен махкаца йолу йукъаметтиг билгалйаккхар. Дена шен к1ант г1иллакх долуш, собаре хьекъале, тешаме, обзда, Даймохк безаш, кхидолу къаьмнаш лоруш, куралла ца йеш, сий лардеш, йохьах ца вухуш хила лаар.
52	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар. Поэтан шен Даймахках а, ша схьаваьллачу халкъах а дозалла даран ойла а, патриотически синхаам а гойтуш стихотворенехъ дека айаме аз.
53	Шайхиев 1алваддин кхолларалла.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
54	Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	Стихотворенин чулацам бовзийтар. Тешаме доттаг1алла деза а, сийлахь а ларар. Да-нана лоруш, церан весеташ кхочушдеш хила везар поэта ч1аг1дар. Къонахчо делла дош кхочушдан дезаш хиллар. Произведенин г1иллакх – обздангалла кхиорехъ долу маь1на. Чулацаман а, исбаьхьаллин а башхаллаш.
55	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх лаьцна боьца хаамаш балар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.

56	Яшуркаева Султан «Напсат». Напсатан васт.	1	Махках а баьхна, Казахстане бахийтинчу нохчаша лайна халонаш, баланаш гайтар. Напсатан васт – вайнах шайн махка ц1абирзинчул т1аьхьа а Казахстанехь, Г1ирг1азехь бисина ца туйн лазам.
57	Яшуркаев С. «Напсат». Напсатан кешнаш.	1	Дерриг халкъаца ц1айан сатесна хилла Напсат Казахстанехь йисаран баьхана гайтар . Дийцар дахаран бакьдолчунна бух т1ехь кхоьллина хилар билгалдакхар.
58	Бисултанов А. «Хьайбахахь йазийна байташ».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. 1944-чу шарахь Хьайбахахь къизаллин акхараллица х1аллакбиначу шен махкахойх къахеташ, поэтан карзахе дог 1ийжаш хилар. Сийна Сибрех а йитина, шайн махка ц1абоьрзучу вайнехан сатийсамаш а, дог-ойла а гайтар.
59	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	Вайн халкъан дахарехь хилла муьлха киртиг йу назман байташ т1ехь йуьйцург билгалдар. Халкъана маршо йезар а, Далла 1амал йан лаар а муха т1елоцуш хилла Советан 1едалан векалша гайтар. Нохчий шаьаш махках баьхначул т1аьхьа Даймохк муьлхачу хьолехь бисина дийцар.
60	«Хьайбахахь йазийна байташ» произведенех лаьцна.	1	«Хьайбахахь йазийна байташ» произведенех лаьцна кхетам балар.
61	«Сан дай баьхна йурт» сочинени йазийан кечам бар.	1	Сочинени йазийан кечам бар.

62	Сочинени «Сан дай баъхна йурт».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Хаарш таллар
63	Дешархоша шаш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	Дешархоша шаш йешна произведенеш йийцаре а йеш, 1амийнарг т1еч1аг1дар.
64	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	Хаарш таллар.
65	Классал арахъара дешар «Жерочун к1ентан, гуържийн к1ентан или».	1	Иллеш-нохчийн барта кхоллараллехъ коьртачу, утгаре мехалчу произведенийн цхъа тайпа. Даймохк безар, иза 1алашбар, вовшашца барт хилар, кхечу къаьмнашца доттаг1аллин уьйраш лелор, халкъан, мехкан г1уллакхана т1ера хилар иллешкахъ ч1аг1дар. Къонахалла, обздангалла, къинхетамалла, адамийн сий лардар иллешкахъ кхайкхор.
66	Амаев В-Хъ. «Генарчу денойн туьйра».	1	Поэтан дахарх лаьцна боцца хаамаш балар. Дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а бовзийтар.
67	Амаев В-Хъ. «Генарчу денойн туьйра».	1	«Генарчу денойн туьйра» Дийцарехъ дайн г1иллакхаш деза а, сийлахъ а ларар. Шидас шен к1антана шаьлта йаран маь1на. Асхъаб шена т1ехъ декхар дисарна кхерар а, цо иза кхочушдар а гайтар.
68	Жам1 даран урок	1	Хаарш таллар.

8-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

№	Урокан цӀе	Сахьт	Ӏаморан коьрта кхетам
1	Мотт бацахь, къам дац.	1	Дешархошна маттах лаьцна Ӏамийнарг карладаккхар.
2	Бадуев СаӀид-Салихьан дахар а, кхолларалла а.	1	Ӏаздархочун дахарх, кхоллараллах лаьцна хаамаш балар.
3	С.Бадуев «Олдам».Авторан турпалхойх дог лозуш хилар	1	«Олдам» дийцаран чулацам а, коьрта турпалхой а. Заманца ца догӀу шира Ӏадаташ тӀех сов ларар цу дийцар тӀехь емалдар. Хиллачу бохамо а, тӀебазбеллачу сингаттамо а Олдум кӀелвитар, гӀорасиз вар а дийцар.
4	Исбаьхьаллин вастах кхетам	1	Исбаьхьаллин вастах лаьцна кхетам балар.
5	Мамакаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а.	1	Ӏаздархочун дахарх а, кхоллараллах а лаьцна кхетам балар.
6	М.Мамакаев.«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин кӀорггера патриотически маьӀна.	1	«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин кӀорггера патриотически маьӀна довзийтар.
7	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а.	1	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а лаьцна кхетам балар.
8	«ДоттагӀий» изложени йазйан кечам бар.	1	Изложени йазйан кечам бар.
9	Изложени «ДоттагӀий».	1	Изложени йазйарца дешархойн дозуш долу къамел кхиор.

10	Ясаев Мовлин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
11	Ясаев Мовла «Хьоме йурт».	1	«Хьоме йурт» дийцаран чулацам дешархошна бовзийтар.
12	Ясаев Мовла «Хьоме йурт» дийцарх лаьцна.	1	«Хьоме йурт» дийцарх лаьцна кхетам балар.
13	Кл.арахьара дешар Хамидов 1-ХЬ. «Экзамен хаттар»	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна боцца хаамаш. Дешархошна дийцаран чулацам бовзийтар .
14	Хамидов 1-ХЬ « Д1а- коч, схьа-коч».	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна кхетам балар.
15	Хамидов 1-ХЬ « Д1а- коч, схьа-коч».	1	«Д1а- коч, схьа- коч» дийцар т1ехь дайн обзда, хаза г1иллакх талхош берш 1орабахар. Дахарехь цхьа дика х1ума нисделча луш долу совг1ат са йаккхарехьа дерзийна лелош болчийн йаздархочо говза а, беламе а сурт х1оттор. Дийцаран д1ах1оттам а, цунна иштта це тилларан маь1на а довзийтар.
16	Сулаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
17	Сулаев М. «Цавевза доттаг1»	1	«Цавевза доттаг1» стихотворенин коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.
18	Жам1 даран урок.	1	Дешархошна1амийнарг карладаккхар.

19	Сулейманов Ахьмадан дахар а, кхолларала а..	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна кхетам балар.
20	«Дахаран генаш» поэмин коьрта теманаш.	1	«Дахаран генаш» поэмин чулацам дешархошна бовзийтар.
21	«Дахаран генаш» Поэтан лирически турпалхочун оьзда лаамаш, цо йен ойланаш.	1	«Дахаран генаш» поэтан лирически турпалхочун кийрахь детталуш долу къонахчун дог, адамийн бехделла синош, уьш г1иллакхах дохар д1анисдан иза г1ертар.
22	Х.-М.Эдилов. «Сий делахь , Латта!»(стих)	1	Йаздархочун дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш. Даймохк, мехкан латта мостаг1чух лардеш эгначийн мах беза хилар.Нохчех леш балург цахилар ч1аг1дар. Ирс къуьйсусуш велларг сийлахь а, веза а ларарх лаьцна дешархошна дийцар.
23	Арсанукаев Ш. Поэтан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
24	«Тимуран тур» Тимур лам чохь.	1	Къоман парг1ато йеза ларар, иза ларйеш нуьцкъалчу мостаг1ашна дуьхьал майраллица кьийсам латтийначу турпалхойн васташ кхолларан башхаллаш гайтар.
25	«Тимуран тур» Бахьаган мотт.	1	Махкана т1е бохам беача, къонахалла, майралла гайтар сийлахь хилар ч1аг1 а деш, йамартло, к1иллолла йемалйар.
26	«Тимуран тур» вайнаха Тимуран кьизаллина дуьхьал латтийна кьийсам.	1	«Тимуран тур» поэмехь ширачу заманахь вайнехан хилла йукьараллин дахар а, г1иллакхаш гайтаран башхаллаш. Вайнаха Тимуран кьизаллина дуьхьал латтийна кьийсам билгалбар.

27	Хасбулатов ЙАмилханан дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
28	Я.Хасбулатов «Дош», «Стаг хила ваьллекъ хьо ара...».	1	Стихотворенин корта чулацам дешархошна бовзийтар.
29	Гацаев Саь1идан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна дешархошна кхетам балар.
30	Гацаев С. «Кавказ, «Б1аьстенца къамел».	1	«Кавказ», «Б1аьстенца къамел». Стихотворенеш йеша, церан исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дийцар.
31	1амийнарг карладаккхар.	1	Дешархошна1амийнарг карладаккха.
32	Жам1 даран урок.	1	Дешархошна1амийнарг карладаккха а, т1еч1аг1дан а.
33	Сатуев Хьусайнан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш балар.
34	Сатуев Хь. «Нашхахь»	1	«Нашхахь» поэмин чулацам дешархошна бовзийтар.
35	Кл.арахьара дешар. Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна дешархошна хаам балар. «
36	Кл.арахьара дешар. Ахмадов М.«Боч1а».	1	Боч1а»дийцаран чулацам бовзийтар.
37	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаамаш.
38	«Маьрк1ажа-бодан т1ехь к1айн хьобкх».Семеновке боьду некъ.	1	1944-чу шарахь нуьцкъала Казахстане кхалхийначу вайнаха лайна халонаш. Дийцаран коьрта тема. Шен куьцах ца духуш,йуьхьк1айн йолуш, гора ца х1уттуш вайнехан халкъ оцу 1азапах доьналлица чеккхдаларх лаьцна

			дийцар.
39	Маърк Iажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». ДегIастанара кхача.	1	Дийцаран коьрта тема. Коьртачу турпалхочун Мадин дахар а, халачу хьелашкахь кхуьуш йолу цуьнан амал а кIорггера йовзийтар, цуьнан кхоллам халкъан кхолламах къасталур боцуш, бозабелла хилар чIагIдар.
40	Маърк Iажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». Зайндин доьзал.	1	«Маърк Iажа-боданна тIехь кIайн хьобкх». Даймахкахь баха бакьо йоцу нах мискачарал миска, декъаза хилар гайтар. Сийлахь Нохчийчоь оздачу йобIан куьцехь гайтаран бахъана а, маьIна а.
41	Маърк Iажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». Дийцаран патриотически бух а, дIахIоттам а.	1	Дийцаран патриотически бух а, дIахIоттам а гайтар.
42	Маърк Iажа-бодан тIехь кIайн хьобкх». Мада-ахархо.	1	Боцца мур чулоцу дийцаран чулацамашкахула коьртачу турпалхочун Мадин дахар а, халачу хьелашкахь кхуьуш йолу цуьнан амал а кIорггера йовзийтар, цуьнан кхоллам халкъан кхолламах къасталур боцуш, бозабелла хилар чIагIдар.
43	Изложени «Вешин хьоза».	1	Изложени йазйан кечам бар.
44	Изложени «Вешин хьоза».	1	Изложени йазйарца дешархойн дозуш долу къамел кхиор.
45	Шайхиев Iалавдин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун дахарх а, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
46	Шайхиев I. «Дорцан буса».	1	Поэмин коьрта чулацам бовзийтар. Поэмин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна дийцар.
47	Кл.арахъара дешар.Гадаев М-С.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна дешархошна кхетам балар.

	«Рег1ара поп».		«Рег1ара поп» стихотворенин чулацам бовзийтар.
48	Абдулаев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаамаш.
49	Абдулаев Л. «Маьлхан каш».	1	Поэмин коьрта чулацам бовзийтар. Поэмин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна кхетам балар.
50	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	Дозуш долу къамел кхиор. Сочинени йазйан кечам бар.
51	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш х1иттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
52	Жам1 даран урок.	1	Дешархошна 1амийнарг карладаккхар.
53	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар.
34	Бексултанов М. «Дари» дийцар		Произведенин коьрта чулацам бовзийтар. Произведенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дийцар.
35	Бексултанов М. «Дари» дийцарх лаьцна.	1	«Дари» дийцарх лаьцна кхетам балар.
56	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	Йаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар.

57	Ахмадов М. «Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош».	1	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» повестан дӀахӀоттам коьрта дакъош билгалдахар.
58	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» дийцарх лаьцна.	1	«Лаьтта тӀехь лаьмнаш а хӀиттош» дийцарх лаьцна дешархошна кхетам балар.
59	Бисултанов Аптин дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	Поэтан дахарх, кхоллараллех лаьцна хаамаш.
60	Бисултанов А. «ДегӀаста» (стих).	1	Стихотворенехь Даймахках а, шен къомах а лаьцна поэта йен ойланаш. Къоман паргӀато йеза ларар. Поэтан винчу меттиге, Даймахке болу догӀена безам гайтар.
61	Бисултанов А. «Шийла чилла йижна лайца...»	1	«Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенин исбаьхьаллин башхаллех лаьцна дешархошна дийцар.
62	Бисултанов А. «ДегӀаста», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лаьцна.	1	«ДегӀаста», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лаьцна кхетам балар.
63	Сочинени «ГӀиллакхо лайх эла во».		Дозуш долу къамел кхиор. Сочинени йазйан кечам бар.
64	Сочинени «ГӀиллакхо лайх эла во».	1	Сочиненин коьрта ойла билгалйаккха хаар, иза кхочушйеш ала дезарг хаар; массо а сочиненин дакъа вовшашца доьзна хилар, хила деза дешнаш а карош, нийса предложенеш хӀиттор, и дерриге а кхочушдеш, пунктуаци ларйар.
65	Кл.арахьара дешар. Бисултанов А.. «Гой шуна, доттагӀий...».	1	ЙӀаздархочун кхоллараллех лаьцна хаам балар. «Дика ду хьо волуш» дийцаран коьрта чулацам дешархошна бовзийтар.

66	1амийнарг карладаккхар. Дешархоша шаьш ешна произведенеш йийцаре йар.	1	Хаарш таллар.
67	Тест.	1	Дешаран шарахь 1амийнарг карладаккхар.
68	Жам1 даран урок.	1	дешархоша 1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.

9-чу классан нохчийн литературин тематикин планировани.

Раг №	Урокан ц1е	сахьт	1аморан коьрта кхетам
1	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	Нохчийн къоман фольклорах кхетам балар. Барта кхоллараллехь халкъан ойла, лаамаш, сатийсамаш, дегайовхо билгалйалар.
2	Нохчийн барта кхоллараллин башхаллаш.	1	Нохчийн барта кхоллараллин тайпанаш: иллещ, эшарш, туйранаш, шира дийцарш, хабарш, аларш, наьрт- эрстхойх лаьцна дийцарш, Молла – Несертан хабарш, тийжамаш, кицанаш, х1етал – металш довзийтар. Х1инцалерчу фольклористаша къоман барта кхолларалла гулайрехь, иза 1алашйарехь, 1илманца талларехь беш болу болх. Х1инцалерчу исбаьхьаллин литературин барта кхоллараллица йолу з1енаш гайтар.

3	Нохчийн халкъан туьйранаш.	1	Туьйранах болу кхетам к1аргбар. Туьйранаш – нохчийн барта кхоллараллехь уггаре даьржинчу тайпанех цхьаь ду.Церан тайпанаш. Туьйранашкахь диканиг, сийлахьниг, ч1аг1деш, вочунна, зуламечунна дубьхал кьийсам латто. Халкъо даима туьйранашкахь вонал дика, харцонал бакьо, сийсазчул сийлахьниг толадар.
4	Халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш. «К1ирдан б1аьвнаш», «Хьекьал долу зуда»,«Ненан б1аьрхиш», «Астаг1Тимар» дийцарш.	1	Нохчийн халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш довзийтар. Царех цхьадерш туьйранех тера а долуш, инзаре тамашена х1уманаш дубьцуш хилар, важдерш ширчу заманахьлерчу дахарх доьзна хилар. Барта дийцарех болу кхетам к1аргбар. Литературин теори.Халкъан барта турпалаллин иллех болу кхетам к1аргбар. Литературин теори.Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар. Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар. Илли т1ехь къаьмнийн доттаг1аллин тема. Иллин маь1на довзийтар.
5	Нохчийн халкъан дийцарш, хабарш, аларш. «Г1онат-Г1ала», «Мажк1а базе», «Соскан Солса» дийцарш.	1	Нохчийн халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш довзийтар,т1еч1аг1дар.
6	Нохчийн халкъан эшарш.	1	Нохчийн халкъан шира эшарш, иллеш довзийтар.
7	Нохчийн халкъан кицанаш, х1етал-металш.	1	Литературин теори. Халкъан х1етал-металх болу кхетам к1аргбар.

8	Лирически а, турпалаллин а иллеш.	1	Литературин теори.Халкъан барта турпалаллин иллех болу кхетам кларгбар.
9	Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу эла Мусостан, Адин Сурхон илли». Сурхон нана. Иллин цхъайолу исбаьхьаллин башхаллаш а, тлаьхъара дош а.	1	Литературин теори.Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.
10	«Аьккхийн Жанхотан илли».Иллин чулацам а, длахлоттам а.	1	Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.Иллин чулацам бовзийтар.
11	«Аьккхийн Жанхотан илли». Иллин турпалхой: Мадин Жабмарза,Жерочун клант,Баччин Элмарза, оьрсийн клант а, цуьнан нана а, Аьккхийн Жанхот.	1	Иллин чулацам бовзийтар. Нохчийн илланчийн кхоллараллин мехаллех кхетам балар.
12	«Аьккхийн Жанхотан илли». Илли тлехь къаьмнийн доттагаллин тема. Иллин маьлна.	1	Илли тлехь къаьмнийн доттагаллин тема. Иллин маьлна довзийтар.
13	Сочинени «Доттагалла».	1	Сочинени йазйарца дозуш долу къамел кхиор.
14	Халкъан илланчаш (НашхараЧийтмаран Зовр, Сулейманов Баудди, Гакашев Мохьмад, Орзимов Денисолт ...).	1	Халкъан илланчаш бовзийтар Назманаш йешар.
15	Оьрсийн йаздархоша а,илманчаша а нохчийн барта кхоллараллех лаьцна йаздинарг.	1	Оьрсийн йаздархоша а,илманчаша нохчийн барта кхоллараллех аьлларг довзийтар.
16	Назманаш.	1	Назманаш йешар, йийцаре йар.

17	Нохчийн йозанан историх лаьцна. Исбаьхьаллин литература.	1	Нохчийн йозанан историх лаьцна кхетам балар.
18	Жам1 даран урок.	1	1амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар.
19	Къоман исбаьхьаллин литература йолийнарш. Дудаев 1абдин дахар а, кхоллараллаа.	1	Дудаев 1абдин дахар а, кхолларалла а йовзийтар. Исбаьхьаллин литература йолийнарш бовзийтар Дудаев 1абдин произведенеш йовзийтар.
20	«Серло т1еузур вай къоламца хьостуш», «Стоьмийн беш», «Колхозхочуьнан, цхьалхахочуьнан къамел» стихотворенеш.	1	«Серло т1еузур вай къоламца хьостуш», «Стоьмийн беш», «Колхозхочуьнан, цхьалхахочуьнан къамел» стихотворенеш йешар, йийцаре йар.
21	Сальмурзаев Мохьмадан дахар а, кхоллараллаа.	1	Сальмурзаев М. кхолларалла а, дахар а довзийтар.
22	«Кхетаме Хьамид» дийцар.	1	Сальмурзаев М. произведенеш йовзийтар «Кхетаме Хьамид» дийцаран коьрта чулацам.
23	Дийцаран мехалла. Дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	«Кхетаме Хьамид» дийцаран коьртачу турпалхочун васт.
24	Нажаев Ахьмадан дахар а, кхолларалла а.	1	Нажаев А. кхолларалла а, дахар а довзийтар.
25	«Жа1у» поэма.	1	Нажаев А. «Жа1у» поэма йовзийтар.
26	Поэмин коьрта чулацам а, маь1на а. Авторан алашо а, поэмин д1ах1оттам а.	1	Поэмин коьрта чулацам а, маь1на а. Авторан 1алашо а, поэмин д1ах1оттам а гайтар.
27	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а.	1	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а йовзийтар.

28	Айсханов Шамсуддин «Политотделан газетехь»	1	Айсханов Шамсуддин «Политотделан газетехь»болх бар.
29	«Шен заманан векал»	1	«Шен заманан векал» дийцаран меттан башхаллаш йовзийтар.
30	Изложени «Бакъдешан да».	1	Дозуш долу къамел кхиор.
31	Бадиев Саъид-Салихъан дахар а, кхолларалла а. Бадиев а,къоман театр а.Бадиев Саъид-Салихъан поэтически кхолларалла.	1	Бадиев Саъидан кхоллараллин некъ бовзийтар.
32	Жам1 даран урок.	1	1амийнарг карладаккхар.
33	Бадиев Саъид-Салихъан оьрсийн йаздархошца хилла доттаг1аллин а, кхоллараллин а уьйраш.	1	Бадиев Саъид-Салихъан оьрсийн йаздархошца хилла доттаг1аллин а, кхоллараллин уьйраш йовзийтар.
34	«Бешто» повесть. Повестан тема а, д1ах1оттам а. Васташ кхолларан башхаллаш.	1	Повестан чулацам бовзийтар. Повестан коьрта маъ1на.
35	«Бешто» повесть. Бештой, Бусаний.	1	Повестан коьрта маъ1на.
36	Сочинени: «Бешто» кечам бар.	1	Дешархойн хаарш таллар.
37	Сочинени: «Бешто» йазъйар.	1	Дозуш долу къамел кхиор.
38	«Ц1еран арц» повесть.	1	«Ц1еран арц» повестан чулацам а, исбаъхъаллин башхаллаш а гайтар.
39	Авторан 1алашо а, повестан д1ах1оттам а. Кулдевич а, цунна т1аьхъа бозурш а.	1	«Ц1еран арц» повесть. Пурстоьпан Куьлдевичан, цунна т1аьхъа бозучу Мирзин, Эльбертан амалш.
40	«Ц1еран арц» повесть. Хонмурд а, цуьнан доьзал а. Повестан маъ1на.	1	Къоман ламасташ повесть т1ехь гайтар. Хонмурд а, цуьнан доьзал а. Бано а, Залуьба а. Нохчийн зударийн оьздангалла, цара шайн сий, къоман г1иллакхаш лардар.

41	Мамакаев 1аьрбин дахар а, кхолларалла а.	1	Мамакаев 1аьрбин дахаран, кхоллараллин некъ бовзийтар.
42	Мамакаев 1аьрбин лирика. «Кавказан латта», «Сайн к1анте»,	1	Мамакаев 1аьрбин лирически произведенеш йовзийтар
43	1аламан,безаман лирика «Йо1е», «Даге» котворенеш.	1	Поэтан лирикехъ безам а, доттаг1алла а. Йукъараллийн дахарехъ поэтан декхарш а, поэзин меттиг а гайтар.
44	«Нохчийн лаьмнашкахъ» поэма.	1	«Нохчийн лаьмнашкахъ» поэми т1ехъ доттаг1аллин а, безаман а тема къастор. Авторан васт х1отто 1амор.
46	Хамидов 1абдул-Хьамидан дахар а, кхолларалла а.	1	Нохчийн куьлтура кхиорехъ Хамидовх лаьцна довзийтар.
47	Дийцарш. «Д1а-коч, схьа-коч», «Абубубешар», «Г1ирма-солтас йаккхина са», «Дурдий, Даргий» царш.	1	Хамидов 1-Хьамидан дийцарийн чулацаман башхаллаш йовзийтар.
48	Пьесаш. «Г1ам сийна кхокха», «Ламанан йо1», «Мохьсолтин добхна де», «Бож-1ела» пьесаш.	1	Хамидов 1-Хьамидан пьесаш йийцаре йар.
49	«Лийрбоцурш» – турпалаллин драма. Пьесин тема, жанр, д1ах1оттам.Хьалхара дакъа.	1	Нохчийн куьлтура кхиорехъ Хамидовх лаьцна довзийтар.
50	Ханпаший, Мутий. Ханпаша а, цуьнан накъостий-б1аьхой а.	1	Йаххьашца произв йешар.
51	«Лийрбоцурш» - турпалаллин драма. Шолг1ий, кхоалг1ий дакъош.Тыл а, фронт а.	1	Турпалхойн доттаг1алла довзийтар.
52	Жам1 даран урок.	1	Хаарш т1еч1аг1дар.
53	Къоман литература 20-чу б1ешеран 20-40-чуй	1	Лит-х лаьцна кхетам шорбар, к1аргбар.

	шерашкахь кхиаран жамлаш. Проза, драматурги.		
54	Къоман литература 20-чу бешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жамлаш а, хлинцалера литература а. Проза, драматурги.	1	Прозех, драматургех лаьцна дийцар.
55	Къоман литература 20-чу бешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жамлаш.Поэзи.	1	Къоман литература 20-чу бешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран башхаллаш йовзийтар.Поэзих лаьцна кхетам балар.
56	Изложени «Ненан б1аьрхиш».	1	Дозуш долу къамел кхиор
57	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	Сийлахь –боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь прозех, драматургех лаьцна дийцар.
58	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	Сийлахь –боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь прозех, драматургех лаьцна дийцар т1еч1аг1дар.
59	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь. Поэзи.	1	Сийлахь –боккха Даймехкан т1ом лаьттинчу шерашкахь поэзех лаьцна дийцар.
60	Хьехархочо хаьржинчу говзаран т1ехь болх бар.	1	Хаьржинчу говзар т1ехь болх бан 1амор.
61	Нохчийн литература 20-чу бешеран 50-70-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	50-70-чуй шерашкахь литературе баьхкина йаздархой бовзийтар.Прозех, драматургех лаьцна дийцар.
62	Нохчийн литература 20-чу бешеран 50-70-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	50-70-чуй шерашкахь литература. Поэзех лаьцна дийцар.

63	Хьалха длайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла машаре уйраш литературехь гайтар.	1	Хьалха длайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла доттагIаллийн уйраш гайтар.
64	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 80-90-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	80-90-чуй шерашкахь. литературе баьхкина йаздархой бовзийтар.
65	Нохчийн литература 20-чу бIешеран 80-90-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	Поэзи йовзийтар.
66	Сулаев М.А. «Лаьмнаша ца дицдо» роман. Товсолтин васт.	1	Кхоллараллех лаьцна дийца. «Лаьмнаша ца дицдо» романа коьрта чулацам бозийтар.
67	Гацаев СаьIид «Хьоме Даймохк», «БIабсте»	1	Гацаев саьIидан дахаран, кхоллараллин некь бовзийтар. Стихотворенеш йийцаре йар.
68	ЖамI даран урок.	1	Хаарш таллар.

**Нохчийн литературин поурочни планировани
5-чу классан**

№	Урокан тема	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Книга-хьан доттагI! Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	01.09		
2	Туйранаш. Тамашийна олхазар.	1	05.09		

3	Туьйра. « Кхо ваша».	1	07.09		
4	« Кхо ваша». Жимачу вешин хьуьнар	1	12.09		
5	Туьйра. «Барзо 1ахарца мохк кьовсар»	1	14.09		
6	Туьйра. «Кхо ваша а, саьрмак а.»	1	19.09		
7	Туьйра. «Добьшуш хилла к1ант.»	1	21.09		
8	«Добьшуш хилла к1ант» туьйранах лаьцна	1	26.09		
9	Кицанаш.	1	28.09		
10	Х1етал-металш.	1	03.10		
11	Саидов Билалан дахар а,кхолларалла а.	1	05.10		
12	Саидов Б. «Майра к1ант Сулима»	1	10.10		
13	Туьйранахь Сулимин хьуьнарш гайтар.	1	12.10		
14	Майра к1ант Сулима» Седин васт.	1	17.10		
15	Жам1 даран урок .	1	19.10		
16	Классал арахьара дешар. «Хьекьал долу йо1 а, кхелахо а».	1	31.10		
17	Мусаев М. «Ц1ен маьхьси».	1	02.11		
18	«Ц1ен маьхьси».Цхьогало барзана бина бекхам.	1	07.11		
19	Гацаев С. «Чкьобрдиг»	1	9.11		
20	Чкьобрдиган толамаш.	1	14.11		
21	Исмаилов А. «Бирдолаг.»	1	16.11		

22	«Бирдолаг»туьйранан маъна.	1	21.11		
23	Изложенина кечам бар.	1	23.11		
24	Изложени. «Ломмий, цхьогаллий».	1	28.11		
25	Бадугев С. «Зайнди».	1	30.11		
26	«Зайнди» дийцарехь Зайндин васт.	1	05.12		
27	М. Мамакаев «Баппа».	1	07.12		
28	«Баппа» Дийцаран маъна.	1	12.12		
29	Мамакаев 1. «Садаьржаш».	1	14.12		
30	Классал арахьара дешар. Бадугев С. «Кемсаш».	1	19.12		
31	Жам1 даран урок.	1	21.12		
32	Сулаев М. «Ламанан хи».	1	09.01		
33	Гайсултанов 1. «Кегий йийсарш».	1	11.01		
34	Повестан коьрта турпалхойн васташ.	1	16.01		
35	Сочиненина кечам бар.	1	18.01		
36	Сочинени «Даймохк».	1	23.01		
37	Сулейманов А. «Борз йа углуш».	1	25.01		
38	Муталибов Зайндин дахар а, кхолларалла а.	1	30.01		
39	Муталибов З. «Доттаг1алла».	1	01.02		
40	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	06.02		
41	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг».		08.02		
42	Ахматова Р. «Лийрбоцуруш».	1	13.02		

43	Ахмадов 1. «Къонахалла».	1	15.02		
44	«Къонахалла». Дийцаран коьрта турпалхой а, церан васташ а.	1	20.02		
45	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йаьхк	1	22.02		
46	Кагерманов Д. «Доттаг1алла»	1	27.02		
47	«Доттаг1алла» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	01.03		
48	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоь»	1	06.03		
49	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	08.03		
50	Сочиненина кечам бар.	1	13.03.		
51	Сочинени «Б1аьсте».	1	15.03		
52	1амийнарг карладаккхар.	1	20.03		
53	Жам1 даран урок.	1	22.03		
54	Классал араьхара дешар Берсанов Х.-А. «Берзалой».	1	03.04		
55	Сатуев.Хь. «Лаьмнийн къоналла»	1	05.04		
56	Махмаев Ж. «Буьйсанна г1улчаш»	1	10.04		
57	«Буьйсанна г1улчаш» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	12.04		
58	Рашидов Ш. «Г1амна дуьхьал довла».	1	17.04		
59	Бексултанов М. «Цакхетта хестор».	1	19.04		
60	«Цакхетта хестор» дийцаран коьрта чулацам а, маь1на а.	1	24.04		
61	Изложенина кечам бар.	1	26.04		
62	Изложени. «Г1иллакх».	1	03.05		
63	Хатуев 1. «Аьрзунан илли».	1	08.05		

64	Амаев В. «Малх чубаре хьобжура иза».	1	10.05		
65	«Малх чубаре хьобжура иза» Дийцарехь Селаман васт.	1	15.05		
66	Дешархоша шаш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	17.05		
67	1амийнарг т1еч1аг1дар (Тест).	1	22.05		
68	Жам1даран урок.	1	24.05		

6-чу классан нохчийн литературин поурочни планировани

№	Урокан тема	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1.	Халкъан барта кхолларалла	1	02.09		
2.	«Эвтархойн Ахьмадан илли». Эвтархойн Ахьмадан а, оьрсийн к1ентан вовшахкхетар.	1	05.09		

3.	Эвтархойн Ахьмадан иллех лаьцна.	1	07.09		
4.	«Таймин Биболатан илли».	1	12.09		
5.	Иллех а, церан исбаьхьаллин билгалонех а.	1	14.09		
6.	Наьрт-эртхойн паччахь Наураз.	1	19.09		
7.	Ницкъ болу Солса.	1	21.09		
8.	Гермчигара наьрташ.	1	26.09		
9.	Наьрт-эртхой кхерор.	1	28.09		
10.	Дешархоша баккхийчаьргара шайна хезна долу наьрт-аьртхойх лаьцна долу дийцарш, туьйранаш.	1	03.10		
11.	1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	05.10		
12.	Гайсултанов 1умаран кхолларалла.	1	10.10		
13	Гайсултанов 1. «Нийса кхиэл».	1	12.10		
14.	Баснйа жанрах лаьцна.	1	17.10		
15	Гайсултанов 1.«Барзо амалш ца хуьйцу».	1	19.10		
16	«Барзо амалш ца хуьйцу» баснех лаьцна.	1	31.10		
17	Классал араьхара дешар «МадинЖаьммирзин, Таймин Биболатан илли ».	1	02.11		
18	Сатуев Хьусейнан кхолларалла. Баснйа «Ломмий, цхьогаллий».	1	07.11		
19	Баснйа таллий вай.	1	09.11		
20	Гадаев М-С. Стихотворени. «Дарта».	1	14.11		

21	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	16.11		
22	Ошаев Х.«Чайра».Дийцар.	1	21.11		
23	«Чайра» дийцарх лаьцна.	1	23.11		
24	Литературин произведенин турпалхочух лаьцна.	1	28.11		
25	Мамакаев Гаьрбин колларалла.	1	30.11		
26	Поэмех лаьцна.	1	05.12		
27	Мамакаев I. Поэма «Дагалецамаш».	1	07.12		
28	Классал араьхара дешар .Бексултанов М. «Генара а,гергара а денош».	1	12.12		
29	Сайдуллаев Хьасанан кхолларалла, поэма «Ненан б1аьрхиш».	1	14.12		
30	«Ненан Б1аьрхиш». Дегий, нене деана во.	1	19.12		
31	Пейзажах лаьцна.	1	21.12		
32	Сочинени «Нана».	1	09.01		
33	Сочинени «Нана».	1	11.01		
34	Сулаев Мохьмадан дахар а, кхолларалла а стих «К1анте»	1	16.01		
35	Эдилов Х. «Ненан безам»	1	18.01		
36	Ахмадов Гумаран дахар а, кхолларалла а.	1	23.01		
37	Ахмадов I. «Воккха дада».	1	25.01		
38	Классал араьхара дешар. Саракаев Хь. « Ширачу г1опехь».	1	30.01		

39	Айдамиров А. «Вина мохк».	1	01.02		
40	«Вина мохк»стихотворених лаьцна.	1	06.02		
41	Эпитетах лаьцна кхетам.	1	08.02		
42	Сочинени «Сан Даймохк».	1	13.02		
43	Сочинени «Сан Даймохк».	1	15.02		
44	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета».	1	20.02		
45	«Ма хала ду цунах кхета» стихотворених Лаьцна.	1	22.02		
46	Саракаев Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	27.02		
47	Саракаев Хьамзат «Ирсе б1аьрхиш».	1	01.03		
48	Классал арахьара дешар Саидов С-С. «Мажделла кехатан цуьрг».	1	06.03		
49	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор».	1	08.03		
50	Окуев Ш. «Б1аьсте».	1	13.03		
51	Кибиев Мусбек «Меттан сий».	1	15.03		
52	Дикаев М. «Кьинхетаме Нохчийчоь»	1	20.03		
53	Рашидов Шах1ид «Ломара ц1е» стихотворени.	1	22.03		
54	Мамакаев Э. «Х1орд».	1	03.04		
55	Классал арахьара дешар. Рашидов Ш. «Пондаран аз».	1	05.04		
56	Махмаев Ж. «1аьржачу баьпкан йуьхк».	1	10.04		
57	Нунуев Саид-Хьамзатан дахар а, кхолларалла а.	1	12.04		

58	Нунуев С-Хь. «Хьайбаха».	1	17.04		
59	Яхьяев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	19.04		
60	Яхьяев Л.«Даркеш».	1	24.04		
61	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	26.04		
62	Бексултанов М. «Некълацар».	1	03.05		
63	Литературан турпалхочух а, сйажетах а, композицех а лаьцна.	1	08.05		
64	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	10.05		
65	Ахмадов М. «Телефон».	1	15.05		
66	Яралиев ЙА. «Кад».	1	17.05		
67	«Кад» стихотворених лаьцна.	1	22.05		
68	Жам1 даран урок	1	24.05		

7-чу классан нохчийн литературин поурочни планировани

Раг1	Урокан цле	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Халкъан барта поэзи.	1	5.09		
2	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	8.09		
3	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин илли.	1	12.09		

4	Бабин Иэсин, ворх1вешин йишин иллекх лаьцна.	1	15.09		
5	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	19.09		
6	«Ваша воцчу Сайлахин илли».	1	22.09		
7	«Дади- йарт йаккхаран» илли.	1	26.09		
8	Дади- йурт йаккхаран иллилаьцна.	1	29.09		
9	Нохчийн шира илли.	1	3.10		
10	Нохчийн шира иллекх лаьцна.	1	6.10		
11	«Сай» халкъан илли .	1	10.10		
12	«Сай» ц1е йолчу халкъан иллекх лаьцна.	1	13.10		
13	Иллин турпалхочун амал гойтуш барта сочинени.	1	17.10		
14	Лириках а, поэтически къамелах а, стих кхолларах а лаьцна кхетам балар.	1	20.10		
15	Мамакаев М. «Даймехкан косташ» .	1	24.10		
16	«Даймехкан косташ» стихотворенех лаьцна.	1	27.10		
17	Гадаев Мохьмад-Салахъан дахар а, кхолларалла а.	1	7.11		
18	Гадаев М-С. «Ирча суьрташ».	1	10.11		
19	Саидов Билалан дахар а, кхолларала а. «Вина йурт».	1	14.11		
20	Саидов Б.«Деган аз».	1	17.11		

21	Курумова С «Дохк».	1	21.11		
22	Мамакаев 1. «Берзан бекхам».	1	24.11		
23	Ошаев Халидан дахар а, кхолларалла а.	1	28.11		
24	Ошаев Х. «Иччархо Абухъаъжа Идрисов» очерк.	1	1.12		
25	Сулейманов Ахъмад «Шуънехъ дош».	1	5.12		
26	Дийцарх а, повестах а лаьцна.	1	8.12		
27	Гайсултанов 1. Дахар а, кхолларалла а. «Болат-г1ала йожар»	1	12.12		
28	«Болат-г1ала йожар».	1	15.12		
29	«Болат-г1ала йожар».	1	19.12		
30	«Болат-г1ала йожар» повестан хьокъехъ.	1	22.12		
31	Изложенина кечам бар.		26.12		
32	Изложени «Воккха стаг ларар».	1	29.12		
33	Классал арахъара дешар Мутаев М. «Кемсийн гарс».	1	9.01		
36	Литературин турпалхочух а, символах а лаьцна.	1	12.01		
37	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш» До1а.	1	16.01		
38	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш». Къемат-буьйса.	1	19.01		
39	Кибиев М «Дош».	1	23.01		

40	Кибиев М. «Зов».	1	26.01		
41	Окуев Шима «Мацалла» Гулам.	1	30.01		
42	Окуев Шима «Мацалла» мацалло арабаъхнарш.	1	2.02		
43	Изложенина кечам бар.	1	6.02		
44	Изложени «Ламанан хи».	1	9.02		
45	Гацаев С. «Дарц».	1	13.02		
46	Классал арахъара дешар Хамидов 1. «Абубешар».	1	16.02		
47	Кусаев 1 адизан дахар а, кхолларалла а.	1	20.02		
48	Кусаев 1 «Амалехъ диканиг».	1	27.02		
49	Сочинени йазйан кечам бар.	1	1.03		
50	Сочинени «1аънан суъйре».	1	5.03		
51	Рашидов Ш. «Ден весет».	1	8.03		

52	Дикаев М. «Нохчо ву со» истихотворени.	1	12.03		
53	Шайхиев 1 алваддин кхолларалла.	1	15.03		
54	Шайхиев 1. «Ч1аг1о» стихотворени.	1	26.03		
55	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла а.	1	29.03		
56	Яшуркаева Султан «Напсат». Напсатан васт.	1	2.04		
57	Яшуркаев С. «Напсат». Напсатан кешнаш.	1	5.04		

58	Бисултанов А. «Хъайбахыхъ йазйна байташ».	1	9.04		
59	Бисултанов А. «Багонза бисначийн назма».	1	12.04		
60	«Хъайбахыхъ йазйна байташ» произведенех лавцна.	1	16.04		
61	«Сан дай баьхна йурт» сочинени йазйан кечам бар.	1	19.04		
62	Сочинени «Сан дай баьхна йурт».	1	23.04		
63	Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	26.04		
64	1 амийнарг карладаккхар, т1еч1аг1дар. Тест.	1	30.04		
65	Классал арахъара дешар «Жерочун к1ентан, гуьржийн к1ентан илии».	1	7.05		
66	Амаев В-Хъ. «Генарчу денон туьйра».	1	10.05		
67	Амаев В-Хъ. «Генарчу денон туьйра».	1	14.05		
68	Жам1 даран урок	1	17.05		

8-чу классан нохчийн литературин поурочни планировани

№	Урокан ц1е	Сахьт	Хан	Карара хан	Билгалдаккхар
1	Мотт бацахъ, къам дац.	1	01.09		
2	Бадиев Саь1ид-Салихъан дахар а, кхолларалла а.	1	06.09		
3	С.Бадиев «Олдам».Авторан турпалхойх дог лозуш хилар.	1	08.09		

4	Исбаъхъаллин вастах кхетам	1	13.09		
5	Мамакаев Мохъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	15.09		
6	М.Мамакаев.«Лаьмнийн дийцар» стихотворенин к1орггера патриотически маь1на.	1	20.09		
7	Стихотворенин ритмах, рифмех, барамах а.	1	22.09		
8	Изложени «Вешин хьоза».	1	27.09		
9	Изложени «Вешин хьоза».	1	29.09		
10	Ясаев Мовлин дахар а, кхолларалла а.	1	04.10		
11	Ясаев Мовла «Хьоме йурт».	1	06.10		
12	Ясаев Мовла «Хьоме йурт» дийцарх лаьцна.	1	11.10		
13	Кл.арахъара дешар Хамидов 1-ХЪ. «Экзамен хаттар»	1	13.10		
14	Хамидов 1-ХЪ « Д1а- коч, схъа- коч».	1	18.10		
15	Хамидов 1-ХЪ « Д1а- коч, схъа- коч».	1	20.10		
16	Сулаев Мохъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	01.11		
17	Сулаев М. «Цавевза доттаг1»	1	03.11		
18	Жам1 даран урок.	1	08.11		
19	Сулейманов Ахъмадан дахар а, кхолларала а.	1	10.11		
20	«Дахаран генаш» поэмин коьрта теманаш.	1	15.11		
21	«Дахаран генаш» Поэтан лирически турпалхочун обзда лаамаш, цо йен ойланаш.	1	17.11		
22	Х.-М.Эдилов. «Сий делахъ , Латта!»(стих)	1	22.11		
23	Арсанукаев Ш. Поэтан дахар а, кхолларалла а.	1	24.11		

24	«Тимуран тур» Тимур лам чохъ.	1	29.11		
25	«Тимуран тур» Бахъаган мотг.	1	01.12		
26	«Тимуран тур» вайнаха Тимуран къизаллина дуьхьал латтийна къийсам.	1	06.12		
27	Хасбулатов ЙАмилханан дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	08.12		
28	Я.Хасбулатов «Дош», «Стаг хила ваьлলেখъ хьо ара...».	1	13.12		
29	Гацаев Саьидан дахар а, кхолларалла а.	1	15.12		
30	Гацаев С. «Кавказ, «Б1аьстенца къамел».	1	20.12		
31	1амийнарг карладаккхар.	1	22.12		
32	Жам1 даран урок.	1	10.01		
33	Сатуев Хьусайнан дахар а, кхолларалла а.	1	12.01		
34	Сатуев Хь. «Нашхахъ»	1	17.01		
35	Кл.арахъара дешар. Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	19.01		
36	Кл.арахъара дешар. Ахмадов М.«Боч1а».	1	24.01		
37	Яшуркаев Султанан дахар а, кхолларалла .а	1	26.01		
38	«Маьрк1ажа-бодан т1ехъ к1айн хьобкх».Семеновке боьду некъ.	1	31.01		
39	Маьрк1ажа-бодан т1ехъ к1айн хьобкх». Дег1астанара кхача.	1	02.02		
40	Маьрк1ажа-бодан т1ехъ к1айн хьобкх». Зайндин доьзал.	1	07.02		
41	Маьрк1ажа-бодан т1ехъ к1айн хьобкх». Дийцаран	1	09.02		

	патриотически бух а, длахлоттам а.				
42	Маьрклажа-бодан тлехь клайн хьобкх». Мада-ахархо.	1	14.02		
43	Изложени «Бакъдешан да».	1	16.02		
44	Изложени «Бакъдешан да».	1	21.02		
45	Шайхиев лалавдин дахар а, кхолларалла а.	1	23.02		
46	Шайхиев л. «Дорцан буса».	1	28.02		
47	Кл.арахъара дешар.Гадаев М-С. «Реглара поп».	1	02.03		
48	Абдулаев Лечин дахар а, кхолларалла а.	1	07.03		
49	Абдулаев Л. «Маьлхан каш».	1	09.03		
50	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	14.03.		
51	Сочинени «Халкъан турпалхо».	1	16.03		
52	Жам1 даран урок.	1	21.03		
53	Бексултанов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	23.03		
54	Бексултанов М. «Дари» дийцар	1	04.04		
55	Бексултанов М. «Дари» дийцарх лаьцна.	1	06.04		
56	Ахмадов Мусан дахар а, кхолларалла а.	1	11.04		
57	Ахмадов М. «Лаьтта тлехь лаьмнаш а хлиттош».	1	13.04		
58	«Лаьтта тлехь лаьмнаш а хлиттош» дийцарх лаьцна.	1	18.04		
59	Бисултанов Аптин дахаран а, кхоллараллин а некъаш.	1	20.04		
60	Бисултанов А. «Дегласта» (стих).	1	25.04		
61	Бисултанов А. «Шийла чилла йижна лайца...»	1	27.04		
62	Бисултанов А. «Дегласта», «Шийла чилла йижна лайца...» стихотворенех лаьцна.	1	02.05		
63	Сочинени «Гиллакхо лайх эла во».		04.05		

64	Сочинени «Гиллакхо лайх эла во».	1	09.01		
65	Кл.арахъара дешар. Бисултанов А.. «Гой шуна, доттаг1ий...».	1	11.05		
66	1амийнарг карладаккхар. Дешархоша шаьш йешна произведенеш йийцаре йар.	1	16.05		
67	Тест.	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

9-чу классаннохчийн литературин поурочни планировани

Раг1	Урокан це	Сахъ т	Хан	Кара ра хан	Билгалдаккхар
1	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	1	01.09		
2	Нохчийн барта кхоллараллин башхаллаш.	1	06.09		
3	Нохчийн халкъан туьйранаш.	1	08.09		

4	Халкъан шира дийцарш, хабарш, аларш. «К1ирдан б1авнаш», «Хъекъал долу зуда», «Ненан б1аьрхиш», «Астаг1Тимар» дийцарш.	1	13.09		
5	Нохчийн халкъан дийцарш, хабарш, аларш. «Г1онат-Г1ала», «Мажк1а базе», «Соскан Солса» дийцарш.	1	15.09		
6	Нохчийн халкъан эшарш.	1	20.09		
7	Нохчийн халкъан кицанаш, х1етал-металш.	1	22.09		
8	Лирически а, турпалаллин а иллеш.	1	27.09		
9	Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу эла Мусостан, Адин Сурхон илли». Сурхон нана. Иллин цхъайолу исбаьхъаллин башхаллаш а, т1аьххъара дош а.	1	29.09		
10	«Аьккхийн Жанхотан илли».Иллин чулацам а, д1ах1оттам а.	1	04.10		
11	«Аьккхийн Жанхотан илли». Иллин турпалхой: Мадин Жаьммарза,Жерочун к1ант,Баччин Элмарза, оьрсийн к1ант а, цуьнан нана а, Аьккхийн Жанхот.	1	06.10		
12	«Аьккхийн Жанхотан илли». Илли т1ехъ къаьмнийн доттаг1аллин тема. Иллин маь1на.	1	11.10		
13	Сочиненин «Доттаг1алла».	1	13.10		
14	Халкъан илланчаш (НашхараЧийтмаран Зовр, Сулейманов Баудди, Гакашев Мохъмад, Орзимов Денисолт ...).	1	18.10		
15	Оьрсийн йаздархоша а, 1илманчаша а нохчийн барта кхоллараллех лаьцна йаздинарг.	1	20.10		
16	Назманаш.	1	01.11		
17	Нохчийн йозанан историх лаьцна. Исбаьхъаллин литература.	1	03.11		

18	Жам1 даран урок.	1	08.11		
19	Къоман исбаъхъаллин литература йолийнарш. Дудаев 1абдин дахар а, кхоллараллаа.	1	10.11		
20	«Серло т1еузур вай къоламца хьостуш», «Стоъмийн беш», «Колхозхочуънан, цхъалхахочуънан къамел» стихотворенеш.	1	15.11		
21	Сальмурзаев Мохъмадан дахар а, кхоллараллаа.	1	17.11		
22	«КхетамеХъамид» дийцар.	1	22.11		
23	Дийцаран мехалла. Дийцаран коьрта чулацам а, маъ1на а.	1	24.11		
24	Нажаев Ахъмадан дахар а, кхолларалла а.	1	29.11		
25	«Жа1у» поэма.	1	01.12		
26	Поэмин коьрта чулацам а, маъ1на а. Авторан 1алашо а, поэмин д1ах1оттам а.	1	06.12		
27	Айсханов Шамсуддин дахар а, кхолларалла а.	1	08.12		
28	«Политотделан газетехъ»		13.12		
29	«Шен заманан векал»	1	15.12		
30	Изложени «Бакъдешан да».	1	20.12		
31	Бадиев Саъ1ид-Салихъан дахар а, кхолларалла а. Бадиев а, къоман театр а. Бадиев Саъ1ид-Салихъан поэтически кхолларалла.	1	22.12		
32	Жам1 даран урок.	1	10.01		
33	Бадиев Саъ1ид-Салихъан оьрсийн йаздархошца хилла доттаг1аллин а, кхоллараллин а уьйраш.	1	12.01		
34	«Бешто» повесть. Повестан тема а, д1ах1оттам а. Васташ	1	17.01		

	кхолларан башхаллаш.				
35	«Бешто» повесть. Бештой, Бусаний.	1	19.01		
36	Сочинени: «Бешто» кечам бар	1	24.01		
37	Сочинени: «Бешто» йазъяр.	1	26.01		
38	«Ціеран арц» повесть.	1	31.01		
39	Авторан Іалашо а, повестан дІахІоттам а. Кулдевич а, цунна тІаьхъа бозурш а.	1	02.02		
40	«Ціеран арц» повесть. Хонмурд а, цуьнан добзал а. Повестан маьІна.	1	07.02		
41	Мамакаев Іаьрбин дахар а, кхолларалла а.	1	09.02		
42	Мамакаев Іаьрбин лирика. «Кавказан латта». «Сайн кІанте»,	1	14.02		
43	Іаламан,безаман лширика «ЙоІе», «Даге» стихотворенеш.	1	16.02		
44	«Нохчийн лаьмнашкахъ» поэма.	1	21.02		
45	Поэмин дІахІоттам. Поэми тІехъ безам а, доттагІалла а. Поэмин эпический, лирический чулацам.	1	23.02		
46	Хамидов Іабдул-Хьамидан дахар а, кхокхолларалла а.	1	28.02		
47	Дийцарш. «ДІа-коч, схъа-коч», «Абубубешар», «ГІирма-солтас йаьккхина са», «Дурдий, Даргий» дийцарш.	1	02.03		
48	Пьесаш. «ТІам сийна кхокха», «Ламанан йоІ», «Мохьсолтин добхна де», «Бож-Іела» пьесаш.	1	07.03		
49	«Лийрбоцурш» – турпалаллин драма. Пьесин тема, жанр, дІахІоттам.Хьалхара дакъа.	1	09.03		
50	Ханпаший, Мутий. Ханпаша а, цуьнан накьостий-бІаьхой а.	1	14.03.		

51	«Лийрбоцурш» - турпалаллин драма. ШолгӀий, кхоалгӀий дакъош.Тыл а, фронт а.	1	16.03		
52	Жам1 даран урок.	1	21.03		
53	Къоман литература 20-чу бӀешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш. Проза, драматурги.	1	23.03		
54	Къоман литература 20-чу бӀешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш а, хӀинцалера литература а. Проза, драматурги.	1	04.04		
55	Къоман литература 20-чу бӀешеран 20-40-чуй шерашкахь кхиаран жам1аш.Поэзи.	1	06.04		
56	Изложени «Ненан бӀаьрхиш».	1	11.04		
57	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан тӀом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	13.04		
58	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан тӀом лаьттинчу шерашкахь. Проза, драматурги.	1	18.04		
59	Нохчийн литература Сийлахь-боккха Даймехкан тӀом лаьттинчу шерашкахь. Поэзи.	1	20.04		
60	Хьехархочо хаьржинчу говзаран тӀехь болх бар.	1	25.04		
61	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 50-70-чуй шерашкахь. Проза, драматурги.	1	27.04		
62	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 50-70-чуй шерашкахь. Поэзи.	2	02.05		
63	Хьалха дӀайаханчу хенахь оьрсийн, вайнехан вовшашца хилла машаре уьйраш литературехь гайтар.	1	04.05		
64	Нохчийн литература 20-чу бӀешеран 80-90-чуй шерашкахь.	1	09.01		

	Проза, драматурги.				
65	Нохчийн литература 20-чу бешеран 80-90-чуй шерашкахь. Поэзи.	1	11.05		
66	Сулаев М.А. «Лаьмнаша ца дицдо» роман. Товсолтин васт.	1	16.05		
67	Гацаев Саьид «Хьоме Даймохк», «Блаьсте»	1	18.05		
68	Жам1 даран урок.	1	23.05		

4.МХГ1Ф (Литературни меттан хаарийн г1ирсан фонд)

5 класс

Изложени№1

«Ломмий, цхьогаллий»

Лом кѡа аделла кѡелдисира.Тохара санна акхарой лецакарах ца долура цуьнан.Тѡаккха цо хѡилла дѡира,ша цомгуш ду аѡлла сурт а хѡоттийна, охѡадижира Лом шен бен чу.Цуьнга хѡажа цавенарг кхана бехке хир ву, бохуш, акхарой тѡеѡха дуьѡладелира цунна, могашалла хатта.

Чу мел деана экха кхѡабллина делира Лом.Цѡѡана дѡйнахъ лѡме хѡажа деана хѡлла Цѡѡогал. Неѡаре а хѡѡттина,цо хѡѡттина:

«Хѡун хѡал ду хѡѡгахъ , Хѡоме Лом, гѡоли ѡуй хѡуна?»- аѡлла.

Ша ѡаламат чѡгѡа цомгуш долчуа сурт а хѡоттийна, хѡлла ѡовхарш а тоьхна, гѡѡѡла цѡевзина Лом:

- Цѡѡогал, хѡѡ дац и? Дѡра соьгахъ вонт хѡал м аду.Чу долиѡ, паргѡат далахѡа.

- Дѡра чудеача соьгахъ кхин а вон хѡал хир ма дара. Хѡан чу ѡогѡуш лараш дуккха а го суна, арайѡлуш- м ѡац цѡѡа а,- аѡлла хѡилла долчу цѡѡогало.

Сочинени№2 «Дѡѡмохк»

Сочинени №3 «Бѡаьсте»

Изложени№4

«Хѡазахетар.»

Чѡгѡардѡгаш сѡѡа а даьхкина, уьш шѡѡн баннаш хѡусамашкахъ дѡатарделла хан яра иза. Суѡлимина чѡогѡа дукха деза и олхазар. Цо цѡран тѡдам а, терго а ѡора.

Цѡѡана ѡуьѡранна рагѡу кѡелхѡарчу бенара чѡегѡардѡг чѡогѡа шега хѡѡѡуш сана хѡѡтира Суѡлимина. Цуьнга хѡѡѡуш а лѡѡттина, ишколе дѡавахара иза. Амма ишколехъ чѡегѡадѡгна сагатдеш, цѡѡа дагахъбаллам хѡла хан ѡѡккхѡира цо. Урокаш

чекх мА – евллинехь, хье ца луш цла а веана, бене хьалахьаьжира иза. Чеглардиг тохара хлара ишколе воьдуш мА-хиллара лаш дара. Хьежар хьалхалерачул а глийла хийтира кхунна.

Кхин дла ойла ца еш, лами а беана, сихха хьала а ваьлла, бен чу куьг кховдийра Сулимас. Чеглардиг, меттах ца хьовш жимма хебира. Меллаша иза бен чуьра схьаэцначул тлаьхьа Сулима кхийтира: чеглардиган когах хьирчина, уьш меттах баха йиш йоцуш, чилланан теш хиллера. Сулимас охьа а воьссина, чеглардиг, лар а деш, ларамза тоьхначу «барголах» иза парглатдаьккхира.

IV. Изложени язьян кечам бар.

1. План хлоттор. Иза хлокху кепара хила тарло:

План:

1. чеглардигаш схьадаьхкина.
2. Сулимина хеттарг
3. Сулимас сагатдо.
4. Хун хиллера чеглардигана?
5. Сулимас Хун дира?

6 класс:

Сочинени №1 «Нана»

Сочинени №2 «Сан Даймохк»

7 класс

Изложени №1 «Воккха стаг ларар»

Воккха стаг ларар

Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.Амма массера а воккхачу стеган некъ ца хадош,сацавалар. «Некъ цахадор» боху кхетам а ша-тайпа бу.Генара схьавогӀучу стагана хьалха тӀехваларх некъ «хадо» я цунна новкъарло хуьлуш хӀума дац.ХӀетте а оцу воккхачу стаге болу ларам ,цуьнан а,цуьнан шерийн а сий дар ду иза.Хаза а гӀиллакх а ду.

Ша-тайпана ларам беш хилла воккхачу стеган йоӀстага,къоначу зудчо а.Нагахь хи тӀера йогӀу йоӀ воккхачу стагана хьал кхетахь,иза шен кӀудал охьа а хӀоттайой,букъ а берзабой дӀахӀуттуш хилла,и стаг тӀехваллалц.Нагахь шен жима бер карахь адолуш йогӀуш зуда хилча, и бер некъа йисте охьа а дуьллий,юьстах а йолий , дӀахӀуттуш хилла, воккхачу стагах бехк лоций.(М.Ахмадов)

План:

- 1) Массо а къаьмнийн ду воккха стаг ларар.
- 2)Воккхачу стеган некъ цахадор.
- 3)Стенна тӀедобгӀна ца хадабо и?
- 4)Зударша муха бол ерам воккхачу стеган?
- 5)Шуна гиний воккхачу стеган ларам беш?

Изложени №2 «Ламанан хи»

Ламанан хи

Ирча хуьлу ламанан хи дистича. Охьанехьа дукха чехка догӀуш хиларна, шена дуьхьал нисъелларг охьатухий, хьоший, кагӀой дӀа- йоккху цо. Лекха бердаш лахара огий, чухерцадо, орамашца бух а дохуш, дитташ охьакхобхьу. ХӀаваь дегош гонаха гӀугӀ лаьтта.

Хин мокха пен хлинца шерра гуш тлаьхь-тлаьхьа схьатлешершаш, боккха хуьлуш хилла. Инзаре гловгла яьккхина цо. "Кхуьур вац, хлал-лакьхили тхойшиь", - аьлла, Лобмина дагатоссушехь, ма-йогглу говр хаьккина шайна орцах воглу бере гина цунна*. Иза тхан объездчик Са- лахь хилла. Цунна дуьхьалхьаьдда Лобма, Хьасан а текхош.

Салахьа, ша тлехоччушехь, говр юха а хьовзош, катоьхна шена хьалха хьалаваьккхина Хьасан.

- Схьатлетасало тлехьа! - мохь тоьхна цо Лобмига.

Длалалла! - аьлла, Лобмас, мохал маса ша дла а эькхаш. Цкъа вухаьжа кхийначу Салахьана гина юххе кхоччуш доллу дистина до- глу хи. Хьалха кхийда саьрмикан мотт санна, ирча хилла хин юьхь. Лаьхьара ницкъ тлебахийтина, кхин а чехка ведда Лобма.Бергашца жагла юхабетташ йоьдучу говрана юххе а иккхина лаглевелла,тлехьач- начу хин юьхьо клажийн пхенаш а дашош, боьрана сехьа иккхина Лобма. эьхар, ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна иза.

Хин гловгла хлинца лакхаьара а схьахезаш, гонахара хлаваь дуьзна. Меллаша корта хьала а айбина, длахьаьжначу Лобмина бер- риге а боьра хиэ длалаьцна гина. Кхин зен ца хуьлуш, шаьш клелхьа- радовлар хазахетта, Хьасане хьаьжна, велакьежира.

План:

1. «Ирча хуьлу ламанан хиш».
2. «Иза тхан хехо Салахь хилла».
- 3.«Ирахь латта глор а ца хилла, бай тле охьавоьжна»
4. «Шаьш клелхьардовлар хазахетта Хьасане хьаьжна, векакьежира Лобма».

Сочинени№3 «1аьнан суьйре».

Сочинени№4 «Сан дай баьхн йурт»

8 класс

Изложени №1 «Доттаг1ий»

Доттаг1ий

Арахь яьллачу г1овг1анах а, тоьпан татанах а кхераделла берзан к1езий, шешан бена чохь цхьана сонах д1атебба дохкура. Царна топ тоха дегаз а хеташ, вехха лаьттира Атби. Уьш кегий долу дела царах кьахетара цунна. Уьш ца дойуш йита мегар доцийла а хууш, жа юккье лилхинчу берзалоша каетгаш дуьмеш даьхна уьстаг1ий шена гича, хеттарг дага а лаьцна, к1езийн з1уганна юккье топ туьйхира Атбис. Делларг, дийна диснарг муьлха ду а хьожуш, пхий а к1еза дийра цо.

Барза а далош метта веара и шиь.

Вало, Ваха, х1инца ц1а а г1ой, колхозан правленехь болчаьрга вайшиммо берзалой яйиний хайта, шена луург хьажа вог1ур. Борз ерна уьстаг1-х1ума а ма йог1у вайшинна. Пайденна йоцчу яьлলেখь а, ас барзана т1ера ц1ока схьайоккхур ю, - аьлла, ша буха а сечна, Ваха ц1а хьажийра Атбис.

Ткьа х1окху Барзина х1ун до вайша? - аьлла хьаттира Вахас. Шех кьинхетам байта санна, г1ийла б1аьргаш керчадораж1аьло, шен ц1еяьккхича.

Барза соьца ца 1ийча дер дац, чевнаш д1аерзалц, - элира Атбис.

Шен т1оьрмиг а эцна, Ваха ц1ехьа волавелча, ц1ога а лестош, ц1ийзаш меттахделира Барза.

Барза, хьо 1ад1ен деза кхузахь, цкьачунна, хьуо тодаллалц. Со кест-кеста вог1ур ву хьуна кхуза, - аьлла, коьрта т1е куьг а хьокхуш, Вахас ша хьаьстича, шега бохучух кхетча санна, Вахина т1аьхьа ца г1уртуш, Атбица сецира иза. Ваха ц1а вахара. Гуьйре шельелча, жа колхозан ферме далийра Атбис. Борз ерна колхозо уьстаг1 а, ц1окарчех пачхьалкхо ахча а делира Атбина. Барза а, чевнаш д1а а йирзина, тоделира. ^^ ^

Цхьана дийнахь кегийчу 1ахаршна х1ума ян хьуьнах вахара Атби. Иза дара 1ай. Цхьа а лар юй техьа берзан бена т1ейоьдуш аьлла, хьажа вахара иза. Амма иза, ло т1е а тесна, кьайлабахнера. Т1ейог1уш цхьа а лар яцара.

Берзан бен д1ашарбелла карийча, дукха хан йоццуш хилла дерг дага лощуш ойла еш а лаьттина.

План

1. Берзан клезий дайар.
2. Ваха Атбис цла хьажор.
3. Клант жлаьлега глийла хьажар.
4. Барза тодалар.
5. Берзан бен карор.
6. Атби, корсамаш а даьхна, цлехьа вахар.

Изложени №2 «Вешин хьоза»

Вешин хьоза

Беран амал аьхкенам мох санна ю: хлинца, чан йоккхуш, диттийн баххьаш лестош, карзахболу, тлаккха цлехьана длатоь, цкъа а ца хьекхча санна. Чан бляргашна новкъа хилар бен, шелонца зен ца до.

Иштта цкъацкъа Жемас «амал» гайтича, цуьнан нанас олура:

- Собар де ахь, Ризванан хьоза схьадаглахь, ас хьо ма-варра длавуьйтур ву хьуна. Тлаккха цо и хабар Ризване длахьур ду...

- Хлора дийнахь доглу иза?

- Дера доглу.

- Тлаккха цо соьга сан вешигара маршалла схьа хлунда ца ло? Ас сайгара маршалла а дохьуйтур ма дара Ризване!

- Иза сатасале доглу. Хьо вижна а хуьлий, дладоьду-кх.

Тлаккха Жемин бляргашна хьалха хлуттура дашо тлемаш долу, адамийн мотт хуу, туьйранахь дуйцу тамашийна олхазар.

Цхьана дийнахь кора уллохь шен машенаш ловзош лара Жема. Кора хьалха долчу сиренан гаьн тле а хиьна, дека доладелира цхьа жима хьоза. Шен ловзар а дитина, цуьнга ладогла хлонттира Жема. Мел лерина ладогларх, цо «дуйцучух» ца кхийтира клант. Тлаккха ша хабар дийца волавелира:

- Суна хлинца а хьан мотт ца хаьа, делахь а, суна хьо девза хьуна. Хьо сан вешин хьоза м аду. Дуй? Хьан дашо тлемаш мичахь ду? Схьа ца лацийта, охьадехина? Со Жема ма ву. Ризванига длахайталахь-со воьлхуш а вац, харцахьа а ц алела. Сихха цла вола а ала. Са сагатло...

ТӀаьххъара дош аларе хьобжуш Ӏийча санна,цкъа-шозза «чӀир-чӀир» а дина,тӀомадаьлла дӀадахара хьоза.Иза эскаре Ризванна тӀаьхъа гӀуриг хиларх тешна вара Жема.

(223 дош)

План:

1.Беран амал.

2.Ненан,кӀентан къамел

3.Хьоза деана.

4.Жемас хьозане хабар дохьуйту.

Сочинени №3 «Халкъан турпалхо»

Сочинени №4 «Гиллакхо лайх эла во»

9 класс:

Сочинени№1 « ДоттагӀалла»

Изложени №2 « Бакъдешан да»

Бакъдешан да

Комсомолан патрульца юкьараллин порядок ларъеш вара Муса цхъана буса.

Уллехула тлехволуш, цлеххъана цуьнан блъьрг кхийтира, цленош чохь серло къедаш. Муса соцунгла хилира. Серло йовш, леташ яра. Хъем ца беш, ведда неларе вахара Муса. Когийн тата а хезна, чохь берш длатийра. Меллаша **ХЮКХО** длатеттина нел длаеллаелира.

— Мила ву? — Мусас оллушехь, тоьхна кор а дошош, оцу чуьра араиккхира ши стаг. Лекхачу кертана тлехула а иккхина, бешахула ведда воьдучу цаьршинна тлаьхъа хъаьдира Муса, ша цхъаь бен воьцушехь.

Блаьрга лобьтина плелг гур боцуш, лаьржа яра буьйса. Хьалха ведда воьду шиь гуш вацара, амма церан когийн тата дара хезаш. Хлуьттаренна санна, цхъана юьхках ког а тасабелла, охъакхийтира Муса. Хлара хьалаглаьттича, вукхеран глара-тата яйнера. Дланехьо ваьлча, Мусана карийра цхъана нехан божал. Тлаккха сацам бира цо: «Уьш лачкъа и йоцург кхин меттиг яц» — аьлла. Божалан маьлле, блъьрг тлера дла ца боккхуш, нел ларьян длахлоьттира Муса. Цленош чохь глийло йогучу лампано корак араеттачу серлоно клеззиг серлайохура божалан хьалхе . Божалан нел меллаша херъелира. Цкъа цхъаннан корта гучубелира. Тлаккха ша ара а ваьлла, стешхо дласа а хъаьжна, вукхуьнга «вало», аьлла куьг ластийра цо. Байн ког буьлллуш, тебна Муса волчу маьлехъа схъавоглура и шиь. Хьалхарчуьнан керахь къегаш доккха урс дара. Цаьргахъа герз хир ду аьлла дагахь а дацара Мусана.

Божалан маьлехула и шиь схъахъаьвзашехь, вахана хьалхарчунна тлекхийтира Муса: — Схъадуьйлалаш, хлоккхуза бу шуна! — аьлла, мохь а тухуш.

Оцу шиннах тлаьхъавоглуш верг ведира. Гловгланаш а хезна, Мусана глоьнна кхечира большцан белхало.

Дукха хан ялале и шиь суьдана хьалха хлоьттира, царна хъакь доллу таХзар а дирги,

Кестта Муса райкоман пленуман член а хаьржира, бюро юккье а вахийтира.

Оцо кхин а даккхий декхарш тледехкира къоначу комсомольцана.

Ша шен ца кхоош болх бора Мусас. Иза хуьлура геннарчу уьстагий лелочу бригадашкахь, фермашкахь, культурам учрежденийн глешлош ечохь. Амма ша мел сиха лелаш хиларх, шен дош дицдийр долуш вацара къона комсомолец. (С. Бсрдукаев).

П л а н .

- 1.Юкъараллин къепе ларъеш вара Муса.
- 2.Меллаша ц1ийнан не1 д1аеллаелнра.
- 3.Муса т1аьхьахьаьдира царна.
- 4.Божалан не1 меллаша херъелира.
- 5.Хьалхарчунна т1екхийтира Муса.
- 6.Ши хулиган суьдана хьалха х1оьттира.
- 7.Ша-шен ца кхоош болх бора к1анта.

Сочинени№3 «Бешто»

Изложени№4 «Ненан б1аьрхиш»

Ненан б1аьрхиш.

Цхьа к1ант хилла къеначу ден-ненан.Дукхавезара царна иза.К1ант кхиьна ваьлча,ломахь г1арабаьлла дика динний,г1ирссий,т1емалочун духаррий кечдира дас.Цхьана дийнахь юьртара к1ентий кечбелира ламанца сакъера баха. Цхьаь бен воцу к1ант а вахара цаьрца.Ц1еххьана ирча кхаь беара лаьмнашка:мостаг1 ву т1ег1ерташ,аьлла,цо буржалш дахьа ламанхошна тоха,леш бина,уьш бацо.

Х1орш д1акхаьчча,мостаг1ашца т1аме х1иттира.Къаьсттина ч1ога т1ом беш вара цхьа цавеза т1емало.Цецваьлла висира массо стаг.

-Мила ву и т1емало?-хьаттира цхьаболчара.

-Иза дика т1емало ву,-элира вукхара.

Берриг шайн ницкъ гулбира мостаг1аша.Массо а цхьаьний т1елетира уьш оцу оцу турпалхочунна.Вуьйжира к1ант.Т1аккха т1етаьлира ламанхой мостаг1ашна.Х1аллакбира цара уьш.

Болатан г1аг1 малхехь къегаш,баттах йолчу юьхьа т1ера сирла нур г1уьттуш,нана ехачу керта вахьаш вара к1ант.

-Собарделаш!-элира хьалхаваьллачо.-Вежарий! Сан ницкъ кхочур бац к1ентан нене х1ара д1ахайта.Со кхьору х1окху бохамо нана а ерна.Мила ву шуна юккъехь маттана говза,нене х1ара д1адалхо?

Массара а кортош охьаохкийра.Хьалхавелира кьобжа корта болу стаг.

-Схьаба суна дечиган пондар,цо дуьйцур ду нене говзачу,хазачу маттаца к1ант валар.Лалур бу цуьнга и ирча кхаь.Схьабеара пондар.Делха дуьйладелира пондаран мерзаш.Шен пондарца тобанна хьалхавелира воккха стаг.Араелира к1ентан нана.Цунна гира,вистхуьлуш стаг воцуш,г1айг1ано кортош охкийна,г1емалой,хезира бекаш,боьлхуш пондар.

Буйсанна декачу олхазаран эшарх тарлуш,набарна бер дижо нанас олучу аганан илlex тарлуш,бекара пондар.Пондаро дуьйцура нанас шен цхьаь бен воцу к1ант мел везаш кхийна.Г1аьххьара а,г1еман г1ерзаш вовшахдетталуш санна,кьора бийкира пондар.Хеталора:г1еман марсалlexь майрачу к1антана г1ера барзакь болатан г1овг1анца декаш санна.

Боьлхура пондар,тийжара пондар.Ладобг1ура к1ант винчу нанас.Гора цунна бармахь дакьа.Вистхуьлуш цхьа а воцуш,кортош охкийна лаьтгара г1емалой.Кхийтира нана.Бармахь луьллург кхуьнан к1ант вара.Дуьххьара араваьллера иза ненец а хоттуш.Иза майра леттера мостаг1ех.Дуккха а х1аллакбира цо уьш.Велира ша а.

-Ас декьалво хьо,сан к1ант!- мохь туйхира нанас.

-Оха декьалво хьо!- ийкира тоба.Боьлхура пондар,тийжара пондар.Оьгура ненан б1аьргех довха хиш.

План.

- 1.Цхьа к1ант хилла кьеначу ненан.
- 2.Ц1еххьана ирча кхаь беара лаьмнашка.
- 3.Берриг шайн ницкъ гулбира мостаг1аша.
- 4.Хьалхавелира кьобжа корта болу стаг.
- 5.Схьабеара пондар.
- 6.Делха дуьйладелира пондаран мерзаш.
- 7.Боьлхура пондар,тийжара пондар.
- 8.Оьгура ненан б1аьргех довха хиш.